

STORLAGRET på Viberga

- ENKEL BYGGNAD ● LÅG HYRA
- ENKEL VARUHANTERING
- SOM BYGGER PÅ SJÄLVBETJÄNING

Men ni får varorna till låga
priser

- FRI PARKERING

HUSHÅLLENS FÖRENING
TEL. 0122 — 131 30

FINSPÅNGS BIBLIOTEK

Huvudbiblioteket: Kalkugnsvägen 11, tel. vx 132 40

Öppettider: Vard. 10—20, lörd. 10—14

Juni—aug. vard. 10—19, lörd. stängt.

Utlåning, artotek, barn- och ungdomsverksamhet, utställningar,
föreläsningar och musikprogram

Filialer på bl.a. Kvartersgården, Svälthagen
och i Hällestad, Igelfors, Lotorp och Rejmyre.

Ring huvudbiblioteket för närmare upplysningar! — Välkomna!

Risingebyggd

RISINGE HEMBYGDSFÖRENINGENS ÅRSSKRIFT 1986

ÅRGÅNG 12

RISINGE HEMBYGDSFÖRENINGENS ÅRSSKRIFT

Årgång 12 - 1986

RISINGE HEMBYGDSFÖRENING

Styrelse 1986:		Telefon
Ordförande:	Carl Thelander	290 69
Vice ordförande:	Evald Eklöv	107 69
Sekreterare:	Rita Persson	128 39
Kassör:	Brita Gustavsson	291 13
Intendent:	Bo Lönnberg	133 13
Bitr. intendent:	Per-Ola Jansson	164 50
Stugvärd:	Gunvor Gardell	292 90
Arkivarie:	Gudrun Kolsberg	177 29
Studieledare:	Ingrid Ekholm	135 46
Ledamöter:	Märtha Gustafsson	126 77
	Bengt Moberg	174 54
Repr. Auroaringen:	Arne Engberg	127 49

Årsskriftens redaktionsgrupp:

Gudrun Kolsberg

Märtha Gustafsson

Medlemsavgiften 1987 är 40 kronor.

Risinge Hembygdsgård kan besökas på följande tider:

Från den 1/6 till den 31/8 lördagar och söndagar mellan kl. 13.00—18.00 samt under juli månad dagligen. — På övriga tider efter kontakt med stugvärdan Gunvor Gardell, tel. 292 90.

Omslagsbilden:

Torstorps by omkring 1950. — Gårdarna fr.v.:

Nils-Magnus gården, Drängstugan Paradiset, Lars-Magnus gården, Edvards-gården, Nisse-Bengt stugan, Drängstugan Jeriko (Vita huset)

Foto: förmedlat av C. Öjring

In Memoriam:

Karl-Erik Hjertqvist

fick hastigt lämna hembygd, hem och kära. Hans hjärta klappade varmt för Risinge-bygden. Han var alltid redo att ställa upp, då hembygdsföreningen behövde hjälp med fotomaterial.

I många somrar har hans kameran samling studerats med intresse av besökarna på hembygdsgården.

Risinge Hembygdsförening bevarar Karl-Erik och hans gärning i tacksamt minne.

Carl Thelander

FÖRORD

Begreppet amatörforskning är inte okontroversiellt. Forskning innebär ju oftast systematiskt och metodiskt sökande efter ny kunskap och nya ideer på akademisk nivå.

Kan lekmän ägna sig åt vetenskaplig verksamhet? Vi anser att de kan det. Inom de humanistiska vetenskaperna har flera lekmän givit viktiga bidrag på t ex folklivsforskningens område. Oftast är de lekmän som forskar i ortens historia mycket bättre orienterade om det historiska material som finns på orten än fackmännen och de vet också vilka människor som kan ge värdefull kunskap om gångna tider.

Problemet för lekmännen är att göra ett systematiskt materialsamlande och att granska det med kritiska ögon. De flesta **försöker** använda sig av ett vetenskapligt förhållningssätt. När amatörforskaren är för enögd eller lokalpatriotisk får han eller hon oftast berättigad kritik men det amatörforskarna får fram har ett egenvärde, väcker intresse och skapar nya frågeställningar och utsiktspunkter.

Med dessa rader, kära läsare, vill redaktionen i år åter presentera uppsatser av våra duktiga amatörforskare. Dessutom bjuder vi på några trevliga minnesbilder från trakten berättade av några pensionärer.

Vi önskar Er en trevlig och lärorik läsupplevelse!

REDAKTIONSKOMMITTÉN

När Risinge hade särskilda ”banksöndagar”

Finspång och Risingebygden är sedan länge rätt väl tillgodosedda i fråga om banker. För närvarande finns i Finspångs tätort fyra banker med sex expeditioner förutom PK-bankens två kontor. Det förefaller väl också envar helt naturligt, att nu inom nära räckhåll ha ett bankkontor, sedan under senare år allt fler serviceärenden för allmänheten har kommit att förläggas till bankerna.

Den egentliga bankrörelsens debut i Risinge ligger nästan exakt 100 år tillbaka i tiden och innan dess hade det stött på rätt stora besvär för den, som ville placera en sparad slant eller ta ett lån.

Visserligen kunde bruksarbetarna i Finspång under brukspatron Carl Ekmans tid få ”sätta in” sina eventuellt sparade slantar på brukskontoret, där brukspatronen svarade för deras säkerhet och även lär ha betalat ränta. Men detta slag av bankverksamhet var ju inte för allmänheten och då Linköpings sparbank började bilda sockenkommittéer runt om i länet kom på brukspatron Ekmans tillskyndan en sådan kommitté till stånd även i Risinge på 1880-talet.

Detta blev emellertid inte någon bank i nutida mening med daglig kontakt med allmänheten, utan kommittén sammanträdde och tog emot sina kunder en gång i månaden. Det skedde i den s k sockenstugan vid Risinge kyrka första söndagen i varje månad och närmare bestämt en timme före gudstjänstens början. Allmänheten kom då för att göra sina insättningar eller uttag, de enda transaktioner som förekom, ty några lån fick inte dessa sockenkommittéer bevilja. Ett uttag var för övrigt en tidsödande sak, eftersom man fick säga upp beloppet en banksöndag och hämta pengarna på banksöndagen en månad senare, såvitt man inte kunde göra upp med bankföreståndaren att få hämta pengarna tidigare i hans bostad.

Den första föreståndaren var patron Ekmans dåvarande skogsförvaltare Johan Karsberg, som med tiden efterträddes av lantbruksförvaltare Fredrik Bagge. År 1910 övertogs befattningen av häradsdomare Oscar Jonsson, som kvarstod till 1931, då verksamheten upphörde. Denne berättade på sin tid för nedskrivaren av dessa rader några minnen från sin tid som bankföreståndare. Han mindes att det var bråda dagar dessa söndagar. Först hölls bank, sedan bevistades gudstjänsten och därefter tog kreatursförsäkringsföreningen emot sina kunder.

Det sysslades alltså mycket med timliga ting i samband med gudstjänsten på den tiden och bl a berättade häradsdomaren hur gamle kyrkvärden C.J. Samuelsson

Sockenstugan vid Risinge kyrka

(Foto: Olof Backström)

i Ölstad, som var skolkassör en lång rad av år till fram emot 1915, brukade betala ut lönerna till socknens folkskollärare före gudstjänsten, sannolikt en gång i kvartalet. Eftersom kyrkvärden i tjänsten hade att uppehålla sig i sakristian, kom också penningaffärerna att göras upp där inne, vilket kyrkoherde Svante Ekman så småningom fann något störande och såg sig föranlåten att förbjuda.

Att det var särskilt gott om folk i kyrkan dessa ”banksöndagar” hade häradsdomaren, som själv var kyrkvård under åren 1904–1908, tillfälle att konstatera, men, tillade han, det var rätt gott om kyrkobesökare även ”vanliga” söndagar på den tiden.

Banken anlidades flitigt och ett exempel ur en gammal insättningsliggare visar att den 2 december år 1900 insattes i 169 poster 3.352 kronor. Så småningom hade emellertid nya förhållanden inträtt. Östergötlands Enskilda Bank hade öppnat kontor i Finspång och därmed kunde allmänheten på ett bekvämare sätt få sina bankärenden uträttade, varför det i huvudsak blev uppsägningar i sparbanken. En trogen kundkrets på ett 150-tal stod dock kvar till 1931, då Norrköpings Sparbank övertog rörelsen. Förhistorien till detta var den, att kommittén i Risinge begärde att få flytta sin lokal från kyrkan till Finspång och hålla kontoret öppet en dag i veckan. Detta ville emellertid inte Linköpings sparbanks styrelse gå med på, dels därför att deras sockenkommittéer i allmänhet blivit successivt indragna och dels eftersom Risinge ansågs ligga inom Norrköpings sparbanks verksamhetsområde. Därför kom sockenkommitténs kunder att överföras till dåvarande Norrköpings Sparbank.

David Eriksson

Länsman Gudmund Larsson

— En av Risingebygdens "starka män" under 1600-talet

Stormaktstiden i Sverige har många män som blivit berömda. Risingebygden hade kända personer, vars namn då gick land och rike runt. Louis de Geer och Johannes Rising hör till dessa. Bondeståndet hade män som på sitt sätt satte färg på socknens liv och leverne. Dit hörde länsman Gudmund Larsson i Lundby och även hans svärfar Mattis Larsson i Blektorps¹ var en man, som inte var rädd för att säga sin mening oavsett vilka personer som berördes därav.

Biografi

Gudmund Larsson föddes 1618 och var tillsammans med fyra systrar² barn till länsman Lars Persson i Hult. Denne "Lasse i Hult" vigdes troligen 1614 med Ramborg Gudmundsdotter i Lundby. Lasse i Hult betalade³ nämligen cronopenning för lån av brudkronan detta år. Lasse i Hult är min anfader i rakt nedstigande elfte led.

Samtliga barn föddes i Hult, där också Gudmund växte upp. Fader Lars⁴ hade fått sin kronolänsmanssyssla 1628 och när han avgick 1646⁵, blev det Gudmund, som trots sin ringa ålder fick efterträda honom. Kronolänsman var vid den tiden åklagare på tinget.

Gudmund Larsson hade dock vid denna tid flyttat till Lundby och 1650 gifte han sig för första gången⁶ för att 1653 äkta Brita Mattisdotter i Blektorps, dotter till Mattis Larsson och hans hustru Mariet⁷.

Gudmund Larssons fejd med prosten Bruzaeus

Gudmund Larsson har blivit beskylld för ohederliga affärer och otillbörliga utfall mot kyrkans män. Någon sanning ligger förmodligen i detta, men inte hela sanningen.

Hans främsta antagonist var den myndige prosten Benedictus Bruzaeus (1648–1693). För att förstå Gudmund måste vi veta att Bruzaeus var en stridbar man, som låg i konflikt med flera, inte minst Louis de Geer. Bruzaeus kunde t ex inte förlika sig med att den calvinistiskt reformerta folkgrupp som de Geer tagit med sig hit inte meddetsamma blev renlärt ortodox-lutherska⁸.

Motsättningar fanns också mellan de båda på det rent personliga planet. De var inga goda grannar uti Lundby by, där de bodde. På tinget 1659 9/6 tvistade de om en fiskevärka och det hela slutade med att Gudmund hädade kyrkoherden genom att säga att han var en "som ligger åt sig med pungen".

Det var inte enda gången de träffades inför tinget. På den tiden var det mycket vanligt att man stämde varandra inför tinget. Något som vi efterlevande kan vara tack-samma för, annars skulle vi inte veta så mycket om den tidens människor.

1670 10/2 angav Gudmund "huru ärewördige Mr Bengt låtit omkullägga en gärdesgård mellan Lundby och Risinge prästgårds ägor. Bruzaeus ville emellertid inte svara, förrän han rådgjort med det ärewördiga konsistoriet i Linköping.

De båda kontrahenterna drabbade ånyo samman på sockenstämman samma år — den som kyrkoherde Widelius i Risingebygd kallar "Grälstämman i Risinge 1659".

Det var två ärenden, som väckte länsmannens debattlusta, dels det så kallade stolsbygget — nya kyrkbänkar — till vilka fru Märta Ulf till Ekön hade skänkt 100 riksdaler, dels kollekt till församlingens präster.

Prästerna försörjde sig på den här tiden som bönder, men dessutom hade de del av det tionde som gavs. 1/3 av tiondeuppbörden tillföll prästerna och 2/3 kronan. Dessutom hade man bestämt med församlingens samtycke, "att det som faller i pungen på de trij store högtiders 1:a dagar skall pastor loci (kyrkoherden) hafva för sigh, och Commministern det som faller på dessa högtiders Annandagar".

Denna kollekt hade man tagit upp i 10 års tid utan att någon anmärkt därpå. Men Gudmund hade tinget samma år i gott minne och ifrågasatte denna förmån. Den hetlevrade länsmannen hov upp sin röst och ropade till församlingen: "Karlar, hvilken håller med mig?" Då tydligen ingen vågade yttra sig — det blev altum silentium, som det står i protokollet (en talande tystnad) fortsatte Gudmund: "Stolarna skola intet mera blifva stående i kyrkan utan rijfvas uth igen, the määrekrubborna!" Han fick några medhållare.

Kyrkoherden talade till församlingen och det blev till ett öppet gräl mellan de båda. Det hela slutade med att församlingens ålderman Måns Gunnarsson i Sättra yttrade: "Nu är I galen Gudmund, Ivete nu intet hvad I säija". Bruzaeus tillade: "Får han icke någon näpst, så kommer han sig värre igen. Han aktar heller icke, hvad han gör". Då svarade länsmannen: "Ja, jagh will döo för socknen".

Bråket om stolarna var ännu inte slut. På tinget 1665 tar Gudmund upp frågan på nytt. Han frågar om han hade förbjudit Risinge Sockenbönder att betala "snickaren som för 6 år sedan stolar i kyrkan uppbygdt och att kyrkoherden sagt att länsmannen tillåtit allmogen gå i skall på solenne Bönedagen" (d v s jaga på bönsöndagen).

De närvarande risingebönderna nekade till att de hört Gudmund fälla sådana ord. "Ej heller hafva allmogen gått i skalloläge å bönedagen utan om legosdagen efter skallfogden Larsson i Ölsta order och befallning". Gudmund kunde notera en seger.

Gudmund Larssons fastighetsaffärer

Gudmund Larsson hade ärvt ett par gårdar i Lundby. Modern Ramborg kom därifrån. I tingsprotokollen kan man följa hur han köper upp flera gårdar i Lundby. En försäljning måste offentliggöras på tre efter varandra följande ting — det första, andra och tredje uppbudet. Om det inte anfördes klander mot köpet utfärdades fastebrev (lagfart) på köpet — allt för att det skulle gå rätt till.

I flera fall hände det att bönder hade lånat pengar av Gudmund och när de sedan inte kunde betala tillbaka, löste han in deras gårdar. På detta sätt får han gårdar inte bara i Lundby utan även i Ramstorp, i Tvarthorp och Ruda i Vånga⁹.

Den största affär som Gudmund Larsson gjorde var köpet av halva Ysunda hammare. Risinge häradsrätts protokoll 1686 § 47:

”Länsman välaktad Gudmund Larsson hoos hon begerte måtte uppläsas och till dess säkerhet antecknas efter fölliande skrifter nembd. Matronan hustru Brita Johansdotter Wismar gifne obligation af Lundby d. 10 maj Ho Anno underskrefven af dess barn Hr Hans Mathias och Hieronimus Schmidt hvaruti hon bekänner sig hafva med länsman likviderat och efter riktigt hållen likvidation bekommer sig honom skyldig bliva 111.000 Cr kopp^{mt} och deremot honom i underpant uppdra-ger sin och sin sahlig mans aflige godtz halfva Ysunda hammar uti Ysunda ham-mar med halfva hemman uti Ysunda, Vistinge och Larstorp sampt tillåter honom den bruka så länge han lefver, men efter hans död skall stå honom fritt den inlösa för så mycket den kunna vara värde eller sinne utlagde penningar igen bekomme såsom och dess arfvingar gifva”.

Att redogöra för den omfattande arvsvist som uppstod efter Gudmund Larssons död skulle föra alltför långt och trötta läsaren.

Gudmund Larsson som bruksägare

Länsmannen hade blivit bruksägare. Det gav upphov till en rad konflikter. En länsman fick inte driva en näring som var förbehållen bergsmän, adel och borgare. Gudmund misstänktes titt som tätt för olaga handel, framför allt för uppköp av tackjärn och dess utsmidning till stångjärn. Hans Schmidt som ägde den andra andelen i Ysunda hjälpte förmodligen honom genom att låna ut sin järnstämpel. De var tydligen goda vänner, då man kan få se Hans Schmidt som fadder när dottern Maria döptes 23 maj 1659.

Gudmund Larsson försökte freda sig mot anklagelserna. Vid tinget 1671 tar Gudmund upp att Norrköpings invånare beskyller honom för att tvinga allmogen att betala Cronones utlagor med tackjärn och därav att det inte skulle komma något järn till ”Norrköpings Torg och Salu”. Länsman förklarar att han tillhandlar sig sitt järn i Wånga socken.

På tinget den 12 juni 1674 uppvisade länsman en attest daterad den 10 juni 1674, given av Wånga sockenmän, angående huru mycket länsmannen hafver i desse framlidne år givit dem för ett skeppund tackjärn och emedan efter rannsakan fullkomligen befanns, att bemelde attest var sannfärdig blev den å nämndens vägnar med härads signete verifiserat.

Ibland kunde det hända att bönderna försökte lura Gudmund Larsson, men det var inte så lätt. Det framgår av Risinge häradsrätts protokoll RHD A1:2:383 1675:

”Länsman Gudmund Larsson i Lundby föredrog samma gång tingsrätten, att han av Tolskeppsboerna haver köpt något tackjärn. Såsom av Mårten Larsson 7 skeppund, Jöns Joensson 5 skeppund, Grells Joensson 6 skeppund och H. Margaret Larsdotter 11 1/2 skeppund. Och övertygade dem att de samma tackjärn ånyo till Wälb Lovis de Geer sålt hava. Ty blevo de dömde, att innan 14 dagar, länsmannen Gudmund Larsson det köpta tackjärnet tillstålla och böte vardera 3 mk efter köpmål”.

Gudmund Larsson tar avsked som länsman

Den 23 januari 1688 på det ordinarie vintertinget i Risinge begär Gudmund Larsson avsked som kronolänsman. Han säger i sitt tal ”att han efter sin sahlige far som tjänat länsman i 18 år förestått samma syssla i inte mindre än 40 år och att han var till åren kommen (70 år) och inte kunde som förr orka med resande och annat”. Alltså begärde han ett nådigt afsked.

Man tackade honom och det sades ”att i den tiden aldrig annat af honom är hört än han sig troligen ärligen och vedel. comporterat hafver, hvilket uppå dess begäran blifver honom för härads bevis under dess insegel extraderat”.

Gudmund Larsson — den omtänksamme fadern

Man kan fråga sig hur denne hårde affärsman var som människa. Trots alla beskyllningar går han i lagens mening fri, men säkerligen svor många människor ve och förbannelse över honom, sådana som lånat pengar av honom och som sedan inte kunde betala i tid.

Mot sina barn var han emellertid mycket omtänksam. Vid det ordinarie vintertinget i Risinge 20 februari 1684 ser han till att hans båda döttrar Maria och Ingeborg Gudmundsdotter får en tryggad framtid vid faderns fränfalle. I testamentet kan man läsa att den ena flickan skulle få det halva hemmanet i Ruda i Vånga socken och den andra Ramstorp i Risinge socken. Den som fick Ramstorp skulle få 500 Rd kopparmynt för att det var en mindre gård. Dessutom 200 riksdaler var utan någon avräkning för bröllopskost, hemgift eller andra laga fördelar.

Gudmund Larsson avlider år 1695

När Gudmund Larsson slutade sina dagar och begrovs, skänktes i testamentet efter honom "bårkläde av fint kläde med silkesfransar"¹⁰. Någon synbart minne efter Gudmund Larsson finns förmodligen inte kvar i Risinge. Däremot kan vi fortfarande beundra de största och vackraste mässingsstakarna som står ytterst på altaret i Risinge nya kyrka. De är enligt testamente överlämnade till kyrkan efter "Gudmund Larsson Enkia i Lundby år 1703".

Finspång 1986-09-02
Birger Persson

NOTER:

1. Född 1577 och död i Risinge 6/2 1681 — 104 år gammal. Gravsten i Sankta Maria
2. Risinge födelseböcker
3. Risinge kyrkoräkenskaper
4. Lars i Hult bomärke
5. Dog i februari 1646, begravdes 1/3 1646
6. Elsa Persdotter 25/7 1650
7. Mariet eller Maria Holstensdotter, dotter till Holsten i Gomma (1585—1621).
8. Domkapitlets arkiv-brev 23/10 1672 m fl
9. Tingsprotokoll: 1670, 1671, 10/2, 1673 24/5, 1674, 1675, 1676 6/10
10. Risinge dödsbok 27/3 1695

KÄLLOR:

- Risinge kyrkoböcker
- Domböcker
- Landsarkivet i Vadstena
- Vånga hembygdsarkiv
- Appelgren: Landsstaten i Östergötlands län 1630—1917
- Widelius: Risingebygd
- Helmfrid: Norrköpings stads historia
- m fl

— Medforskare och läsare vid svårtydd text: Artikelförfattare Birger Perssons dotter, Ylva.

Mässingsstakarna på altaret i Risinge kyrka är skänkta av "Gudmund Larsson Enkia i Lundby år 1703"

(Se även bild på sid. 45)

DET MEDELTIDA RISINGE

INLEDNING

I följande artikel skildrar jag Risinge socken under 1300-, 1400- och tidigt 1500-tal. Artikeln ger exempel på vad de historiska källor, som finns bevarade, kan berätta om Risinge socken under medeltiden. I artikeln möter vi adel, präster och bönder som bodde i Risinge socken. Adelsmännen bodde bl a i Häradstorp, Bondesäter och Ängenäs. Dessutom har utsocknes adelsmän ägt jord i Risinge socken. Det är dock till största delen de självägande bönderna som framträder i de bevarade handlingarna.

Artikeln kommer att beröra några ålderdomliga uttryck. I och med att största delen av källmaterialet består av fastebrev, som närmast är att jämföra med dagens lagfartsbevis, nämns några olika medeltida måttenheter. Det är sådana med vilket man mäter jordarealen:

- 1 spann (spannland) = cirka 1/2 tunnland
- 1 attung = cirka 3 ha
- 1 stång = 6 aln

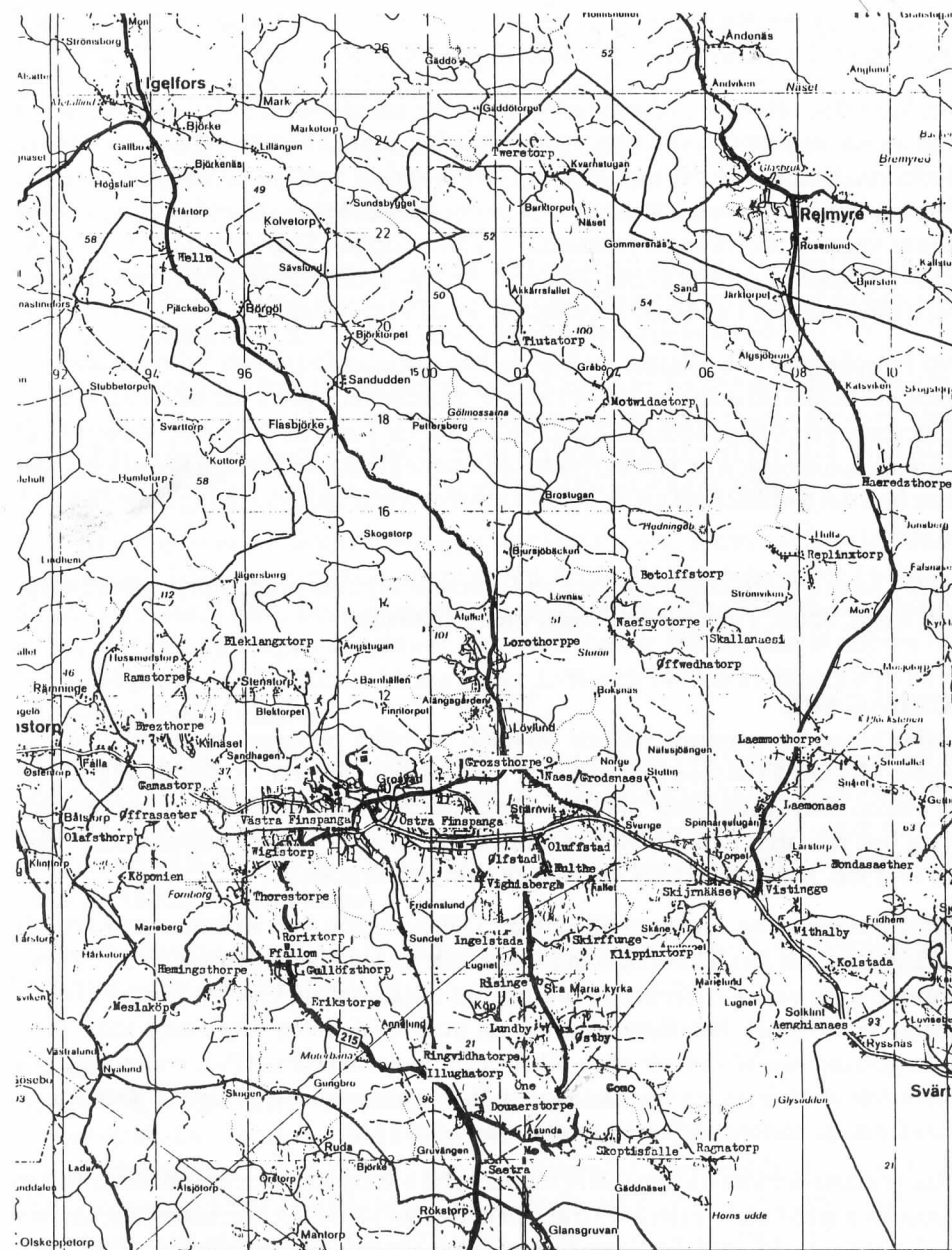
Dessa arealmått hade olika innebörd i olika delar av landet. Till och med i Östergötland hade måtten olika innebörd beroende på om man befann sig Västanstång eller Östanstång. 1 attung i Östanstång var hälften så stor som samma mått i Västanstång o s v.

Vid några tillfällen förekommer uttrycket morgongåva i texten. Morgongåvesystemet var en lagstadgad hedersgåva från mannen till hustrun. Den skulle ges på morgonen dagen efter bröllopet och var avsedd som en änkeförsörjning som skulle träda i kraft vid mannens död.

En stor del av de bönder som framträder i texten uppträder som fastemän vid häradstinget. Detta betyder att de var närvarande som vittne när ett fastebrev fick sin stadfästelse.

SOCKNEN

Under medeltiden bildade Risinge socken tillsammans med socknarna Hällestad, Regna, Skedevi, Kvillinge och Östra Eneby Bråbo härad. Norrköpingshistorikern Artur Nordén har gjort undersökningar där han i detalj pekar ut var tingsplatsen var belägen. Hans undersökningar visar att den låg cirka 250–300 meter NNV om Granlidens f d affär i Svärtinge, i den s k Klämbacken intill vägen ut till gamla

Risinge socken med de gårdar och byar som var kända under medeltiden, utsatta med medeltida stavning.

Finspångsvägen och Kägelbo. Där fanns 1929 ett runt och ett fyrkantigt stenröse med större stenar i hörnen. I folkmun kallades platsen "domarringen".

Den här tiden i Risinge sockens historia är tiden innan bruken och järnhanteringen blomstrade och med andra ord innan Finspång intog en central plats i socknen. Under medeltiden var det trakten kring gamla kyrkan som var socknens centralort. Förutom kyrkan fanns här säkert också andra byggnader av offentlig karaktär. Här möttes vägarna mot Vånga, Hällestad och Norrköping. Spår efter förkristna grav- och kultplatser finns mest av här. På denna den bördigaste delen av socknen fanns de största byarna som t ex Hult, Lundby, Össby och Ingelstad.

Vid Finspångsån och Skuten, mellan de båda byarna Östra och Västra Finspång, fanns vid denna tid minst en kvarn i arbete. Järnhanteringen hade störst betydelse i Hällestads och Vånga socknar där flera hyttor var i arbete. I Risinge socken hade även järnhanteringen en viss betydelse då främst i trakterna kring Doverstorp. Det visar bl a det förhållandet att en del av Doverstorps årliga avkastning utgjordes av 1 fat järn.

Skatt i form av järn erlades av byarna Gammalstorp, Hemmingstorp, Häradstorp, Skärvinge, Sättra, Torstorp och Össby under 1500-talet.

JORDÄGARE

Bråbo härad var pantsatt till och förvaltat av olika personer under medeltiden. Under Magnus Erikssons regeringstid (1332—1364) var hela Östergötland pantsatt till biskop Karl i Linköping. När Albrekt av Mecklenburg kom till makten i Sverige utsåg han riddaren Erik Karlsson Örnfot till hövitsman i Östergötland under tiden 1373—1386. Bråbo härad var då troligen pantsatt till honom.

När drottning Margareta kom till makten 1389 hade hon som ambition att återställa jordägandet i landet till det tillstånd som rådde under Magnus Eriksson tid. Många stormän hade under Albrekts tid orättmätigt tillskansat sig kronans jord. Vid olika räfsteting 1396 fick hon flera stormän att utan stridigheter återlämna jord. Hela Östergötland såg hon till att göra till sitt eget underhållslän. Till förvaltare av bl a Bråbo härad tillsattes den nitiske fogden Esbjörn Kristiernsson Djäkn. Detta uppdrag framtogs honom i och med drottningens död 1412.

Östergötland delades nu upp i flera fögderier bl a Ringstaholms län till vilket Bråbo härad kom att tillhöra. Från 1419 fram till mitten av 1430-talet innehades länet av östgöotalagmannen Magnus Eriksson Örnfot. Han efterträddes av den av Erik av Pomern insatte tyske fogden Henrik Styke. Denne blev snabbt av med sitt förvaltande i och med Engelbrekts belägring av Ringstaholm 1434.

Bland de utsocknes jordägarna som ägde större domäner i Risinge socken under 1400 och tidigt 1500-tal märks bl a Johan Pedersson Bååt på Fituna, Södermanland, hans bror Björn Pedersson Bååt på Fällnäs, Södermanland, Erik Turesson Bielke och hans hustru Gunhild Johansdotter Bese på Herrsäter i Värna socken, Erik Karlsson Vasa och hans hustru Anna Karlsdotter, Ivar Flemming på Nynäs, Södermanland, Karl Knutsson Gera på Björkvik i Östra Ryds socken och sist men inte minst lagmannen i Östergötland Nils Bosson Grip på Visnäs i Tjust.

I Risinge socken bodde även några lokala stormän som ägde jord i andra byar än sina egna. Bland dessa jordägare var några adelsmän. Dessa tillhörde med all säkerhet det skikt i socknen som hade ett stort inflytande på socknens styrelse.

I Bondesäter bodde väpnarsläkten Bengtsson/Algotsson. Denna släkt tillhör de allra största lokala jordägarna. Torsten i Grostorp tillhörde säkert socknens övre skikt under 1300-talet, även om det inte framgår att han ägde så mycket jord. Han hade däremot ett eget sigill som han använde vid bevittnandet av fastebrev.

Under 1400-talet bodde Folke Nilssons släkt i Häradstorp. Denna adliga släkt hade egendomar både utom och inom socknen. På Kolstad residerade under 1400-talet Sigge Lawrinssons släkt. Denna väpnarsläkt var tillsammans med Bondesätersläkten de största lokala jordägarna i Risinge socken. Bland de självägande bönderna tillhörde säkert Sigge och Håkan i Melby under 1300- och 1400-talet de mer inflytelserika personerna i socknen.

I Skärvinge bodde Gudmund Arvidsson, som under tidigt 1400-tal fick frälsebrev på sina egendomar i Risinge och Regna socknar. Väpnaren Ragvald Magnusson i Ängenäs tillhörde det övre skiktet i socknen under 1300-talet. Hans bror Sigge var riddare och riksråd och själv var han gift med en dotter till den i hela riket mycket inflytelserike Håkan Jonsson Läma.

Förutom dessa var naturligtvis kyrkan en stor maktfaktor i socknen med jordegendomar både utom och inom socknen.

KYRKAN

Under 1300—1500-talet var Risinge kyrka en av de allra rikaste kyrkorna i Linköpings stift. Det är främst fyra företeelser som pekar på detta. För det första har kyrkan den största bevarade samlingen av urkunder från medeltiden, 21 pergamentsbrev och 5 pappershandlingar. För det andra visar de mycket omfattande målningarna i kyrkan, som saknar motstycke i stiftet, på detta. För det tredje hade Risinge kyrka tillsammans med några andra kyrkor i stiftet bedömts kunna stå för tre gästningsnätter, d v s kyrkan ansågs kunna stå för husrum, mat och foder för

tre nätter. Med vilka intervaller är osäkert. För det fjärde var kyrkans taxa till kungen, enligt en taxelängd från 1500-talets början, 10 mark. Det var dubbelt så mycket som de flesta kyrkorna i Linköpings stift.

Den förste till namnet kände prästen i Risinge hette Johan. Han levde ännu 1304. Mellan åren 1305—1309 hette prästen Sune (Suno) och 1310 blev Lars (Laurentius) utsedd till präst. Det var förmodligen under någon av dessa prästers tid som Risinge gamla kyrkas långskepp byggdes ut i sin nuvarande längd. Mellan åren 1332—1350 var Nils Magnusson (Nickolaus Magni) präst. Han dog i samband med att digerdöden svepte fram över socknen. 1351—1360 hette prästen Johannes. 1360 bytte Johannes bort kyrkägård jord i Össby mot en kvarn i Finspång. 1369 omtalades Sune (Suno) som präst och 1390—1413 omnämndes prästen Nils (Nicolaus). Det var förmodligen under dennes prästerskapstid som Risinge gamla kyrka försågs med de nuvarande kryssvalven och några år senare de mycket omfattande målningarna. Det finns nämligen ett avlatsbrev från 1377 som skall ge ekonomisk hjälp till kyrkans "fabricia", byggnadskassa.

På vintern 1412 och våren 1413 befann sig Gregorius orgelmakare i Risinge kyrka för att installera en orgel. I samband med detta arbete blev han anklagad av biskop Knut i Linköping för att inte betala tillbaka en stor summa pengar han var skyldig och för att ha tillverkat några orglar mindre väl. Gregorius uppmanades att infinna sig i Linköping senast den 2 maj 1413 om inte skulle hans lön från Risinge beslagtas och han skulle förklaras bannlyst.

1423 omnämndes Magnus som präst i Risinge i samband med att han beseglade Folke Nilssons i Häradstorp morgongåva till sin hustru. Mellan åren 1427—1450 omnämndes Ambjörn som präst i Risinge. 1428 utfärdade biskop Knut i Linköping ett avlatsbrev till kyrkan i samband med att han invigde ett nu försvunnet altarskåp. Detta avlatsbrev styrker ytterligare tanken på att kyrkans omfattande målningar nu var helt klara då man knappast skaffar sig ett nytt altarskåp innan dessa var slutförda.

Ambjörn förekommer i flera fall som beseglare av olika dokument av rättslig karaktär. Han blev bl a ihågkommen av Holmsten Jonsson Rosenstråle på Sonstorp när denne upprättade sitt testamente 1440 och Ambjörn erhöll en sked. Under 1450—1460 hette prästen Paulus Eriksson (Paulus Erics) och under tiden 1468—1477 omtalades Jöns som präst. Det var under den senares tid som det nuvarande altarskåpet i gamla kyrkan införskaffades. 1480 utfärdade nämligen ärkebiskop Jakob Ulfsson bl a ett avlatsbrev som skulle skaffa medel till "ornamenta" i Risinge kyrka, d v s prydnader och ljusstakar. Under prästen Nils Jonssons (Nicolaus Jonae) tid 1510—1517 utfärdade biskop Hans Brask två avlatsbrev bl a med anledning av det nyan-skaffade altarskåpet. (nu i Risinge nya kyrka).

BYAR OCH GÅRDAR

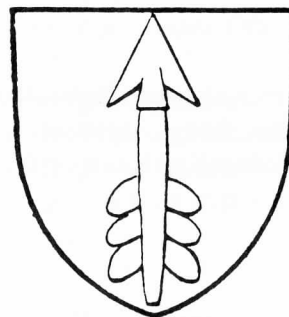
I nedanstående genomgång redovisar jag vad man vet om de olika byarna och gårdarna i Risinge socken under medeltiden. Uppgifterna kommer från bevarade handlingar i form av pergament- och pappersbrev i huvudsak utfärdade vid olika lagman- och häradsting. Totalt rör det sig om ett 90-tal brev. Man får då komma ihåg att det stora flertalet handlingar från medeltiden en gång för alla gått förlorade.

Blixtorp (Bleklangtorp)

1439 upplät Ingegärd Torsdotter och hennes son Botolf Holmstensson Blixtorp till Risinge kyrka för 12 mark och 20 gutniska penningar. Vad gården i övrigt var värd skänkte hon kyrkan för sin och sin faders, Tore Hemmingsson, själavård. • 1480 skänkte häradshövdingen och väpnaren Jöns Eriksson Rosenstråle på Sonstorp en ålkista bl a vid Blixtorpssund som morgongåva till sin hustru Christina Birgersdotter. • 1515 utfärdade prästen Nils Jonsson i Risinge en revers på en del i en humlegård i Blixtorp som han erhållit.

Bondesäter (Bondasaether)

1353 11/11 var Roald i Bondesäter fasteman vid ett jordskifte i Algotstorp och Näfstorp på häradstinget. • 1362 23/7 var Olof i Bondesäter fasteman vid jordskifte i Algotstorp och Björke i Regna socken. • 1381 6/7, 1382 7/7 och 1389 30/10 var Olof i Bondesäter fasteman vid olika jordskiften på häradstinget i Slätamo. • 1390 18/6 och 1399 14/6 var Nils i Bondesäter fasteman vid häradstinget i Slätamo. • 1435 12/11 sålde Bengt och hans hustru Ingeborg Annadotter i Bondesäter 8 1/4 spann i Ringtorp för 30 mark gutniska penningar och 2 spann i Doverstorp. • 1436 13/1 var Bengt i Bondesäter ombud för Bengt Lang i Halland vid försäljning av dennes mark i Lämmetorp. • 1436 5/5 var Bengt i Bondesäter nämndeman vid

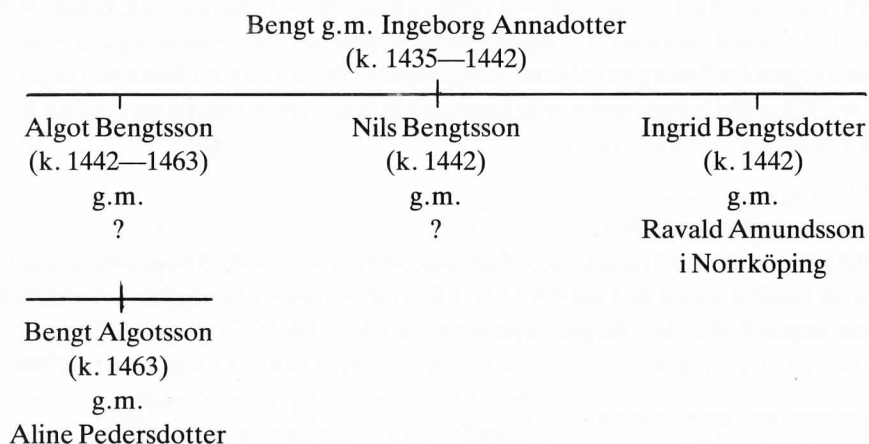

Algot Bengtssons i Bondesäter Vapensköld

häradstinget i Slätamo. Vid detta tillfälle titulerades han väpnare. • 1442 28/1 skedde arvsskifte efter Bengt i Bondesäter varvid sönerna Algot och Nils Bengtsson erhöll hus och jord i Bondesäter, Lämnenäs, Näfstorp och Skäftesfall. Dottern Ingrid Bengtsdotter erhöll en kappa fodrad med grått skinn och 40 mark. • 1453 var Algot Bengtsson i Bondesäter nämndeman vid lagmanstinget i Norrköping. • 1463 29/8 skänkte väpnaren Algot Bengtsson i Bondesäter jord, kvarn och kvarnström i

Bondesäter till sin son väpnaren Bengt Algotsson. Denne gav då Bondesäter till sin hustru Aline Pedersdotter som morgongåva. • 1477 31/12 tilldömdes riddaren Karl Knutsson 1/2 gård i Bondesäter. Det var samma gård som Aline Pedersdotter fått i morgongåva 1463. Hon hade tydligen skänkt Bondesäter till Risinge kyrka eftersom gården fräntogs kyrkan detta år. • 1515 3/11 var Nils i Bondesäter nämndeman.

I Bondesäter bodde en av de större lokala jordägarna i Risinge socken. Alla de tre generationerna som är omnämnda ovan var adelsmän och titulerades väpnare. Denna släkt hade jordegendomar i Bondesäter, Lämmenäs, Skäftesfall, Näfstorp och Doverstorp.

Släkten började förlora inflytande på Bondesäter i och med att Aline Pedersdotter fick delar av gården i morgongåva. Efter hennes mans, Bengt Algotsson, död skänkte hon bort gården så att den slutligen 1477 kom i riddare Karl Knutsson Geras ägo.

k. = känd

Bottorp (Botolffstorp)

1410 13/1 var Ingemar i Bottorp nämndeman vid häradstinget i Västra Finspång. • 1422 17/6 var Ingemar i Bottorp nämndeman vid lagmanstinget i Eneby. • 1435 12/11 var Johan Pedersson fasteman vid jordskifte i Ringtorp och Doverstorp. • 1495 14/5 var Hemming och Hillebrand fastemän vid häradstinget i Slätamo.

Brestorp (Brezthorpe)

1382 28/6 bytte Anders i Brestorp med Dränge i Össby 2 spann i Brestorp mot 1/3 attung i södra Vaglö, Hällestads socken.

Doverstorp (Douaerstorpe)

1363 1/7 var Finwid i Doverstorp fasteman vid jordförsäljning i Jägestorp, Hällestads socken. • 1399 14/6 var Halsten i Doverstorp fasteman vid häradstinget i Slätamo när mark skiftades i Össby och Gomma. • 1435 12/11 bytte Bengt i Bondesäter till sig 2 spann i Doverstorp från Lars i Ringtorp. • 1495 18/10 upplät väpnaren och härads-hövdingen i Vifolka härad Måns Hemmingsson och hans hustru Christin Gudmunds-dotter den årliga avkastningen från deras gårdar i Doverstorp till ett S:t Thomas prebenda i Linköping för läsandet av mässor på föreskrivna dagar för Måns och Christin och deras föräldrar. Avkastningen från gårdarna utgjordes årligen av 1 fat järn, 1/2 pund humle, 1 pund brax och 20 färskas gösar. • 1502 17/3 överlät Måns Hemmingsson och Christin Gudmundsdotter sina 2 gårdar i Doverstorp till Linköpings domkyrka. • Häradshövdingen i Vifolka härad skänkte den årliga avkastningen från sina gårdar i Doverstorp till Linköpings domkyrka för att på så sätt finansiera en prebendat, d v s en präst, som vid ett särskilt altare, i detta fall tillägnat den helige engelske ärkebiskopen Thomas Beckett, skulle läsa mässor efter donatorens död. Bland den årliga avkastningen från Doverstorp gårdarna märks bl a 1 fat järn, som med dagens mått motsvarar cirka 110 kg och 1/2 pund humle vilket är cirka 240 liter.

Ekön (Öne)

1423 19/1 bevittnade Ödger på Ekön Folke Nilssons morgongåva till sin hustru.

Eliantorp (Illughatorp)

1357 25/3 var Sune och Nils i Eliantorp fastemän vid ett testamentsupprättande som gav Risinge kyrka mark. • 1390 25/6 var Joan i Eliantorp fasteman vid häradstinget i Slätamo. • 1464 20/10 var Olof i Eliantorp fasteman vid markförsäljning i Kvillinge socken.

Ertorp (Erikstorpe)

1360 25/7 och 1362 23/7 var Olof i Erstorp fasteman vid jordskifte i Regna socken och i Össby och Finspång. • 1431 30/12 skänkte Birgitta Magnusdotter Porse sin del av Erstorp som var 8 spann till Vadstena själakapel. Hon hade ärvt Erstorp från sin mor. Birgitta Magnusdotter Porse var gift med riddaren Erik Stensson Bielke och de bodde på Fällnäs i Södermanland. • 1476 nämndes 4 spann i Erstorp i ett brev daterat i Vadstena, i vilket sammanhang är oklart.

Falla (Ffallom)

1457 var Jowar i Falla fasteman vid häradstinget i Slätamo. • 1486 4/11 sålde Lydeke i Falla all sin mark i Tvartorp, Rejmyre, Gölstorp och Kolbennotorp till Gudmund i Tvartorp.

Finspång (Finspanga)

1360 25/7 bytte Olof Langenabbe bort sin kvarn med hus i Finspång till Risinge kyrka mot 10 spann i norra Össby. • 1390 18/6 sålde Vibjörn i Torstorp 1 1/2 spann i Östra Finspång till Nils i Wiggstorp för 5 mark. • 1390 23/6 var Botvid i Finspång fasteman vid en markgåva i Kvillinge socken. • 1410 13/1 kallade drottning Margaretas fogde för Östergötland, Esbjörn Kristiernsson Djäkn till allmänt ting i Västra Finspång. Förutom häradshövdingen Jon Grimolfsson var nämnden närvarande. Häradets alla präster, frälsemän, bönder och bergsmännen på Hällestadts berg var också kallade. Riddaren och riksrådet Holmsten Jonsson Rosenstråle på Sonstorp var också med. Esbjörn Kristiernsson Djäkn ville utreda om det låg någon sanning i de anklagelser som Holmsten Jonsson Rosenstråle på Sonstorp framlade mot honom. Holmsten Jonsson anklagade Esbjörns fogdar för att gå för hårt fram med skatteindrivningen mot Holmstens landbor. Flera av dessa hade på grund av detta tvingats från hus och hem. Esbjörn försvarade sig med att han enbart, vid de kungliga råfstetingen, återdömt till kronan vad som orätteligen frångits denna under kung Albrekts tid.

Brev från den 12 november 1435 vari Sigurd i Finspång är ombud för Bengt i Bondesäter vid ett jordskifte.

Esbjörn anklagade sedan Holmsten för att denne utan laglig rätt skulle ha tagit bl a järn, oxar och hästskor från olika häradsbor vilket egentligen skulle tillfallit kronan. Holmsten och Esbjörn gjorde slutligen en överenskommelse att återställa allt som det varit tidigare. • 1435 12/11 var Sigurd i Finspång ombud för Bengt i Bondesäter och hans hustru Ingeborg vid ett markbyte. • 1477 omtalades i ett vittnesmål att hustru Margareta i Finspång på fastlagssöndagen 1473 råkade ut för en ögonskada, varvid hennes vänstra öga svullnade upp till dubbel storlek. Hon var vid tillfället 40 år fyllda. När hon och hennes man Hemming Stoob utlovade en gåva till den heliga Katarina av Vadstena (Heliga Birgittas dotter) tillfrisknade Margareta. De som intygade underverket var den 50-åriga hustru Syrid, änka efter Olof Mattie i Finspång och Hemming och Margaretas 12-årige son Harald. Detta vittnesmål var tillkommet i samband med de förhör som hölls i Vadstena 1477 som utgjorde bevis för den heliga Katarinas undergörande kraft när försök skulle göras att få henne helgonförklarad av påven i Rom. • 1515 bevittnade Jogan i Finspång prästen Nils Jonssons i Risinge revers på en halv humlegård i Blixtorp. • 1535 var Olof, Måns och Nanolf skattebönder i Finspång och Lodik och Bengt var landbönder.

Under medeltiden bestod Finspång av två byar, Östra och Västra Finspång. Dessa låg mittemot varandra på var sin sida om Skuten. Den östra byn låg ungefär där Lugnet ligger idag och den västra byn där den s k Majorsvillan finns idag.

Gammalstorp (Gamastorp)

1515 3/11 var Jon i Gammalstorp nämnde- och fasteman när riksrådet Bengt Abjörnsson på Händelö skiftade mark.

Gomma (Gomo)

1399 14/6 sålde Inge Fallasson 4 spann i Gomma till Peder Algotsson i Össby. • 1436 13/1 var Peder Algotsson i Gomma fasteman vid häradstinget i Slätamo. Det är tydligt att Peder Algotsson flyttade från Össby till Gomma efter markköpet 1399. • 1436 14/7 var Peder Algotsson i Gomma nämndeman när Holsten Jonsson Rosenstråle i Sonstorp anklagade Inge i Vaglö för skadegörelse. • 1505 bytte Måns Nilsson i Gomma till sig ytterligare mark i Gomma och en gård i Skäftesfall utav Mårten i Linghem mot mark i bl a Löt socken.

Grostop (Grozsthorppe)

1357 25/3 var Nils i Grostop vittne vid ett testamentuppgörande som gav mark till Risinge kyrka. • 1360 var Torsten i Grostop fasteman vid ett jordskifte i Finspång och Össby. • 1364 beseglade Torsten i Grostop tillsammans med underhäradshövdingen i Bråbo härad Peter Thomasson på Lida, Kvillinge socken, ett fastebrev med sina sigill på häradstinget i Slätamo.

Gullerstorp (Gullöfzthorp)

1429 17/2 anklagade Nils i Gullerstorp en Birger Laurensen för att ha misshandlat Nils hustru så att hon dog. Birger Laurensen dömdes saklös av lagmanstinget i Slätamo.

Hemmingstorp (Hemmingsthorpe)

1360 25/7 och 1363 1/7 var Anund i Hemmingstorp fasteman vid häradstinget i Slätamo. • 1389 30/10 var Sven i Hemmingstorp fasteman vid ett jordskifte i Lämme-torp.

Hult (Hulthe)

1364 22–23/6 gjorde Sigge i Melby ett jordskifte med Nils Botolfsson i Knivberga, Eneby socken. I samband med detta påpekades det att Sigge i Melby skulle behålla bl a Hult som sitt. • 1429 17/2 var Holmsten i Hult nämndeman vid häradstinget i Slätamo när Birger Laurensen dömdes saklös för mordet på Nils i Gullerstorp hustru. • 1436 13/1 var Nils Gudersson i Hult fasteman vid häradstinget när Håkan i Melby köpte mark i Lämme-torp. • 1436 14/7 var Nils Gudersson i Hult nämndeman vid häradstinget i Slätamo. • 1467 4/7 var Arwast i Hult fasteman vid häradstinget. • 1479 21/4 var Bryniolff i Hult vittne till när Jon Håkansson i Memmings härad skänkte jord i Flistads socken till Risinge kyrka. • 1486 4/11 var Bryniolff i Hult fasteman vid ett jordskifte i Regna, Risinge och Vingåkers socknar.

Hälla (Hellu)

1436 13/1 var Thomas i Hälla fasteman vid häradstinget i Slätamo. • 1436 14/7 var Thomas i Hälla nämndeman vid häradstinget när Holmsten Jonsson Rosenstråle på Sonstorp anklagade Inge i Vaglö för skadegörelse.

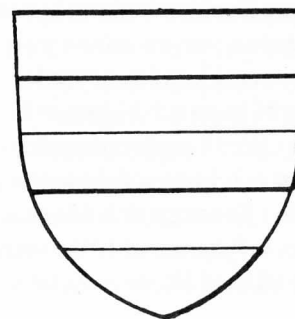
Häradstorp (Haeredzthorpe)

1353 11/11 var Martin i Häradstorp fasteman vid ett jordskifte i Algutstorp och Näfs-torp. • 1365 20/12 erbjöd Kristina Ödölsdotter 3 attungar i Häradstorp till sin släkting Herröd Petersson. Hon hade fått Häradstorp i hemgift. Var dessa två nämnda personer bodde är okänt. • 1401 25/4 pantförskrev Folke Nilsson i Häradstorp 1/2 attung jord i Åkerby, Kimstads socken som han ägde, till biskop Knut i Linköping för 30 mark. • 1405 30/3 nedtecknade häradshövdingen Erik i Ökna, Memmings härad, på drottning Margaretas befallning de inom Memmings härad belägna jordar som förlänats eller pantförskrivits. I samband med detta uppräknades den 1/2 attung i Åkerby som Folke Nilsson pantförskrev till biskop Knut i Linköping som indragen till kronan.

1410 13/1 bevittnade Folke Nilsson i Häradstorp uppgörelsen mellan Esbjörn Kristiernsson Djäkn och Holmsten Jonsson Rosenstråle på Sonstorp genom att sätta sitt sigill under. • 1413 18/10 dömdes Folke Nilsson i Häradstorp att återlämna den mark i Fjärdingstad, Häradshammars socken som han undanhållit Vadstena kloster. • 1414 13/10 var Folke Nilsson i Häradstorp fasteman vid häradstinget i Slätamo. • 1423 19/1 gav Folke Nilsson i Häradstorp sin hustru Ingeborg Gunnarsdotter 70 mark och 5 spann i Häradstorp som morgongåva. • 1427 24/5 bevittnade bl a Folke Nilsson i Häradstorp ett jordskifte i Össby och Vaglö genom att sätta sitt sigill under handlingen. • 1442 28/1 var Nils Folkesson i Häradstorp god man vid arvsskiftet efter Bengt och Ingeborg i Bondesäter. Nils Folkesson var son till Folke Nilsson och Ingeborg Gunnarsdotter i Häradstorp. Folke Nilssons far, Nils Petersson ägde och bodde i Häradstorp. • 1515 bevittnade Håkan i Häradstorp prästen Nils Jonssons i Risinge revers på en halv humlegård i Blixtorp.

Folke Nilsson i Häradstorp hade tydligen satt sig i skuld på 30 mark hos biskop Knut i Linköping eftersom han lämnat mark han ägde i Kimstads socken som säkerhet till biskopen. Det kallades att marken pantsattes. Det betydde att biskopen fick åtnjuta markens överskott antingen som ränta eller amortering på skulden.

Förutom jordegendomar i Risinge socken ägde Folke Nilsson jord i Kimstads och Häradshammars socknar. Det var tre generationer adelsmän som hade Häradstorp som sin sätesgård.

Nils Petersson
(k.)

g.m.

?

Folke Nilsson
(k. 1401–1427)

g.m.

Ingeborg Gunnarsdotter
(k.)

Nils Folkesson
(k. 1442)

Folke Nilssons i Häradstorp Vapensköld

Kolstad (Kolstada)

1364 22–23/6 bytte Nils Botolfsson i Knivberga, Eneby socken till sig 8 spann i Kolstad utav Sigge i Melby. • 1389 30/10 och 1399 14/6 var Joan i Kolstad fasteman vid häradstinget i Slätamo. • 1427 24/5 skiftade Sigge Lawrinsson i Kolstad jord med Holmsten Jonsson Rosenstråle på Sonstorp. Den senare erhöll 1 1/2 attung i norra Vaglö utav Sigge mot att han erhöll 8 spann i Össby och ? attung i Kolstad. • 1436 5/5 var Sigge Lawrinsson i Kolstad nämndeman vid häradstinget i Slätamo. • 1457 25/4 omtalas Karl i Kolstad i ett brev som är så svårt skadat att det inte framgår i vilket sammanhang han omtalas. • 1464 5/5 var Olof Siggesson i Kolstad, son till Sigge Lawrinsson, fasteman vid häradstinget då jord skiftades i Skedevi socken. • 1477 31/12 var Olof Siggesson i Kolstad nämndeman vid lagmanstinget i Ringstad, Eneby socken. • 1479 1/6 var Olof Siggesson i Kolstad tillsammans med bl a riddaren Karl Knutsson Gera på Björkvik och väpnaren Lydeke Alsson till Halleby i Skärkinds socken för att närvara vid arvsskiftet efter Ragvald och hans hustru i Halleby mellan Olof, Nils Ragvaldsson och system hustru Karin Ragvaldsdotter. • 1496 17/12 anklagades Sigge Olofsson i Kolstad för att olagligt ha huggit 2 bistöckar på Lämmetorps ägor. Denne Sigge var med all säkerhet son till Olof Siggesson.

Köpma (Köponien)

1494 14/5 var Magnus Gudmarsson i Köpma fasteman vid ett jordskifte i Kvillinge socken.

Lotorp (Lorothorpe)

1364 23/6 var Esbjörn i Lotorp fasteman vid ett jordskifte i Melby och Kolstad.

Lundby (Lundby)

1357 25/3 upprättade Inge och hans hustru Ingegerd i Lundby ett testamente. Däri skänkte de 1/4 attung i Lundby och sålde 1/4 attung i samma by till Risinge kyrka. Det framgår också att Ingegerds syster, vid tiden för ”den stora pesten” (in magna mortalitate), skänkte Risinge kyrka 1/4 attung i Lundby. Makarna förbehåller sig rätten för sina arvingar att få bo kvar i Lundby så länge de fullgör sina förpliktelser mot kyrkan. Testamentet är skrivet på latin. En av testamentsvittnena var en annan person boende i Lundby, nämligen Björn. • 1413 18/11 var Hemming i Lundby nämndeman vid det räfsteting i Linköping som östgötalagmannen Ivar Nilsson och biskopen Knut Bosson höll med allmogen i Bråbo härad. • 1436 5/5 var Offe i Lundby nämndeman vid häradstinget i samband med att Inge Ingemundsson och hans son Ingemund i Vaglö stod anklagade av Holmsten Jonsson Rosenstråle i Sonstorp dels för skadegörelse på en fiskdamm och dels för mord på Holmstens och hans son Eriks sven. • 1472 13/6 var Hemming i Lundby fasteman vid ett jordskifte i Skedevi socken.

Lämmenäs (Laemonaes)

1389 30/10 skiftade bröderna Ravald och Nils i Lämmenäs jord med Torbjörn Botolfsson i Lämmetorp. Bröderna bytte 2 spann i västra Lämmetorp mot 2 spann i östra Lämmetorp. • 1390 25/6 köpte Ravald i Lämmenäs 16 spann i Skallnäs av Arvast i ”Syaelstad” för 12 mark. • 1414 13/10 sålde Simon i Byle, Skedevi socken, 7 stänger jord tillsammans med åker, äng, skog och fiskevatten i Lämmenäs för 21 mark. Det framgår inte vem som är köpare p g a skador i brevet men troligen var det Bengt i Bondesäter (se nedan). • 1442 28/1 erhöll bröderna Nils och Algot Bengtsson i Bondesäter hus och jord i bl a Lämmenäs som arv efter föräldrarna Bengt och Ingeborg.

Lämmetorp (Laemmothorpe)

1364 22–23/6 bytte Nils Botolfsson i Knivberga sina 5 spann, kvarn och ålfiske i Lämmetorp med Sigge i Melby mot mark i Kolstad och 9 mark. • 1389 30/10 skiftade Torbjörn Botolfsson i Lämmetorp 2 spann i östra Lämmetorp mot 2 spann i västra Lämmetorp. • 1390 23/7 var Torbjörn Botolfsson i Lämmetorp fasteman vid häradstinget. • 1436 13/1 sålde Bengt Lang, bosatt i Halland, 4 1/2 spann i Lämmetorp till Håkan i Melby för 12 mark. • 1496 17/12 anklagades Sigge i Kolstad för att olovligen ha huggit 2 bistöckar på Lämmetorps ägor.

Melby (Mithalby)

1360 25/7 var Sigge i Melby fasteman vid ett jordskifte i Finspång och Össby. • 1363 1/7 köpte Sigge i Melby 1 1/2 stång jord i Jägestorp, Hällestads socken, utav Hidulf i Hedsjö, borgare i Norrköping, för 30 mark. • 1364 22–23/6 gjorde Sigge i Melby ett jordskifte med Nils Botolfsson i Knivberga varvid Sigge erhöll 5 spann i Lämmetorp mot 8 spann i Kolstad. Bland fastemännen fanns Peter i Melby. • 1369 5/3 dömdes Algot i Frängsäter, Skedevi socken, för dråp på Sigge i Melby. Algot dömdes att bli fredlös. • 1382 7/6 var Lars i Melby fasteman vid ett jordskifte i Össby. • 1382 var Lars i Melby fasteman vid ett jordskifte i Össby och Brestorp. • 1399 14/6 var Lars i Melby fasteman vid jordförsäljning i Gomma. • 1435 12/11 var Hemming Joansson i Melby fasteman vid ett jordskifte i Ringtorp och Doverstorp. • 1436 13/1 köpte Håkan i Melby 4 1/2 spann i Lämmetorp utav Bengt Lang i Halland. Fasteman var då bl a ytterligare en Håkan bosatt i Melby. • 1436 14/7 var Håkan i Melby nämndeman vid häradstinget i Slätamo när Inge Ingemundsson i Vaglö dömdes betala 100 mark till Holmsten Jonsson Rosenstråle på Sonstorp för skadegörelse han åsamkat Holmsten. • 1450 21/5 och 1453 22/11 var Karl Siggesson i Melby nämndeman vid lagmansting i Norrköping. • 1457 25/4 omtalas Karl i Melby i ett brev men då det är i svårt skadat skick framkommer det inte i vilket sammanhang han omtalas.

1469 25/2 skänkte Håkan i Melby 15 lass hö till Krokeks kloster, på Kolmården, för sin egen och sin hustru och sina föräldrars själavård. • 1496 17/12 var bl a Erik i Melby landssyneman vid fastställandet av ägo gräns och råmärken mellan Lämme-
torp och häradsallmanningen.

Mässelköp (Meslaköp)

1472 13/6 var Anders i Mässelköp fasteman vid ett jordskifte i Skedevi socken.

Mottorp (Motwidpaetorp)

1353 11/11 var Nils i Mottorp fasteman vid ett jordskifte i Näfstorp och Algutstorp, Regna socken. • 1453 22/11 var Elof i Mottorp nämndeman vid lagmanstinget i Norrköping.

Näfstorp (Naefsyostorpe)

1353 11/11 bytte Olof i Algutstorp, Regna socken, all sin jord i Näfstorp till Peter Puke mot 1/12 i Algutstorp. Var den nyblivne markägaren i Näfstorp, Peter Puke, bodde är osäkert men troligt är att han tillhörde en östgötsk storbondesläkt. • 1442 28/1 erhöll bröderna Nils och Algot Bengtsson i Bondesäter hus och jord i bl a Näfstorp vid arvsskiftet efter föräldrarna Bengt och Ingeborg. • 1515 bevittnade Anders i Näfstorp prästen Nils Jonssons i Risinge revers på en halv humlegård i Blixtorp.

Näs (Naes, Grodsnaes)

1464 20/10 var Jowan i Näs fasteman vid ett jordskifte i Kvillinge socken. • 1514 15/7 sålde Nils Mikaelsson i Björnskog och Karin i Ämtaryd sin halva gård i Grodsnäs till riksrådet Bengt Abjörnsson i Händelö.

Olstad (Oluffstad)

1358 bekräftades att Ingrid Gollodotter ärvt 10 spann i Olstad värd 20 mark. • 1390 bytte prästen Nils i Risinge bort 1/4 attung i Olstad till Oluf Håkansson. • 1494 14/5 var Jöns Svensson i Olstad fasteman vid ett jordskifte i Kvillinge socken. • 1495 2/5 var Vaste i Olstad fasteman vid häradstinget i Slätamo när jord skiftades i Kvillinge socken.

Olstorp (Olafsthorpe)

1389 30/11 var Tord i Olstorp fasteman vid häradstinget i Slätamo när jord skiftades i Lämmetorp.

Ragnetorp (Raghnatorp)

1467 4/7 var Lars i Ragnetorp fasteman vid häradstinget i Slätamo när jord såldes i Östra Eneby socken.

Ramstorp (Ramstorpe)

1410 13/1 var Botolff i Ramstorp nämndeman vid häradstinget i Västra Finspång. • 1413 18/11 var Botolff i Ramstorp nämndeman vid räfstetinget i Linköping när Bråbo härad tilldömdes rätten till allmänningssjorden. • 1423 19/1 bevittnade Botolff i Ramstorp den morgongåva som Folke Nilsson i Häradstorp gav till sin hustru Ingeborg. • 1436 5/5 uppträdde Hallor i Ramstorp som en av Inge Ingemundssons i Vaglö löftesmän när denne stod anklagad av Holmsten Jonsson Rosenstråle i Sonstorp för att ha fördärvat dennes fiskdamm i Vaglö.

Ringtorp (Ringvidhatorpe)

1357 25/3 bevittnade bl a Nils i Ringtorp ett testamente vari Risinge kyrka erhöll mark i Lundby. • 1435 12/11 bytte Lars i Ringtorp till sig 8 1/2 spann i Ringtorp mot 2 spann i Doverstorp och 30 gutniska mark utav Bengt i Bondesäter. • 1436 13/1 var Lars i Ringtorp fasteman vid försäljning av jord i Lämmetorp. • 1436 14/7 satt Lars i Ringtorp i nämnden vid en tvist mellan Holmsten Jonsson Rosenstråle i Sonstorp och Inge Ingemundsson i Vaglö.

Skallnäs (Skallanaesi)

1390 25/6 sålde Arvast i "Sielstad" i Eneby socken 16 spann i Skallnäs till Ravalld i Lämnenäs för 12 mark.

Skirnäs (Skijrnäase)

1390 bytte Olof Håkansson bort jord i bl a Skirnäs till prästen Nils i Risinge.

Skäftesfall (Skeptisfalle)

1405 30/3 uppräknades Sune i Skäftesfall som tidigare ägare till 7 spann i "Kaegolstad" vilket han ärvt efter Håkan Jonsson. • 1442 28/1 erhöll bröderna Algot och Nils Bengtsson i Bondesäter hus och jord i Skäftesfall vid arvsskiftet efter föräldrarna Bengt och Ingeborg i Bondesäter. • 1457 var Lars i Skäftesfall fasteman vid ett jordskifte i Eneby och Kvillinge socknar. • 1505 skiftade Måns Nilsson i Gomma och Mårten i Linghem jord varvid bl a Måns Nilsson blev ägare till en gård i Skäftesfall. Detta skedde vid Memmings häradsting i Skattna.

Skärvinge (Skirffunge)

1416 1/9 erhöill Gudmund Arvidsson i Skärvinge frälsebrev på samma gård av konung Erik av Pommern för den trohet och de tjänster Gudmund visat mot Erik, drottning Philippe och hertig Bogislav av Pommern. • 1423 19/1 bevittnade Gudmund Arvidsson i Skärvinge den morgongåva som Folke Nilsson i Häradstorp gav sin hustru Ingeborg. • 1436 5/5 satt Gudmund Arvidsson i nämnden på häradstinget i Slätamo när Inge Ingemundsson och hans son i Vaglö stod anklagade för skadegörelse och dråp utav Holmsten Jonsson Rosenstråle i Sonstorp. • 1442 28/1 var Gudmund Arvidsson gode man vid arvskiftet efter Bengt och hans hustru Ingeborg i Bondesäter. • 1500 25/1 erhöill riddaren Knut Alfsson Tre Kronor vid arvskiftet efter sin mor bl a jord i Skärvinge.

Sätra (Saetra)

1422 15/2 pantsatte Sone Hansson och hans hustru Bengta Thorstensdotter i Alestad, Strå socken, Sätra till biskop Knut i Linköping. • 1513 29/6 erhöill Ramborg Pedersdotter en del i Sätra utav sin mor Margit Pedersdotter, änka efter häradshövdingen i Memming Peder Karlsson i Gladhem. • 1530 vid arvskiftet efter samme häradshövding och hans hustru Margit Pedersdotter erhöill döttrarna Anna och Madelene var sin del i Sätra.

Torstorp (Thorestorpe)

1360 25/7 var Tor i Torstorp fasteman vid ett jordskifte i Össby och Finspång. • 1382 28/6 var Vibjörn i Torstorp fasteman vid ett jordskifte i Vaglö och Brestorp. • 1390 18/6 köpte Vibjörn i Torstorp 1 1/2 spann i Östra Finspång utav Nils i Wiggestorp för 5 mark. • 1390 25/6 var Vibjörn i Torstorp fasteman vid ett markköp.

Tvartorp (Tweretorp)

1486 4/11 köpte Gudmund i Tvartorp jord i Tvartorp, Rejmyre, Gölstorp och Kolbjörnatorp utav Lydeke i Falla för 12 mark. Vidare köpte Gudmund jord i Tvartorp utav Jöns Kättilsson i Vingåker socken, Olof i Börstorp och hustru Karin i "Stiels-torp" för 1 pund (oläsligt) och 2 mark.

Viberga (Vighiabergh)

1364 23/6 var Bonde i Viberga fasteman vid ett jordskifte i Kolstad och Lämnetorp. • 1429 17/2 satt Sighar i Viberga i nämnden vid häradstinget i Slätamo när Nils i Gullerstorp anklagade Bierge Larsson för dråp.

Wiggestorp (Wigistorp)

1360 25/7 var Anghmund i Wiggestorp fasteman vid ett jordskifte i Össby och Finspång. • 1390 18/6 sålde Nils i Wiggestorp 1 1/2 spann i Östra Finspång till Vibjörn i Tors-torp för 5 mark. • 1390 25/6 var Nils i Wiggestorp fasteman när Ravald i Lämnenäs köpte jord i Skallnäs. • 1414 13/10 var Harald i Wiggestorp fasteman när Simon i Byle sålde mark. • 1422 17/6 satt Algot i Wiggestorp i nämnden vid lagmanstinget i Slätamo när Askeby kloster tilldömdes jord som undanhållits klostret. • 1429 17/2 satt Algot i Wiggestorp i nämnden vid ett brottsmål. • 1498 10/11 sålde Truls Bondesson och Olof Jogansson i Wiggestorp sina hus, åkrar, ängar och vatten i Wiggestorp till riddaren och riksrådet Erik Turesson Bielke för 40 mark. Han var gift med Gunhild Johansdotter Bese och de bodde på Herrsäter i Värna socken. • 1514 uppräknades Wiggestorp i Gunhild Johansdotter Beses jordebok över hennes arvegods i bl a Södermanland och Östergötland.

Sida ur Gunhild Johansdotter Beses jordebok från 1514 berörande bl a Wiggestorp.

3ffoz gyllandh roneby sokne

Atf tybdehede zduthaz iiii skillingar
och iiii mäl dantke

Atf lännef zduthaz iiii mäl dantke

Atf iiii mäl dantke zduthaz iiii skillingar
och iiii mäl dantke

hudeby sokne

Atf iiii mäl dantke zduthaz iiii skillingar
och iiii mäl dantke

Atf iiii mäl dantke zduthaz iiii skillingar
och iiii mäl dantke

Atf iiii mäl dantke zduthaz iiii skillingar
och iiii mäl dantke

Atf iiii mäl dantke zduthaz iiii skillingar

Atf iiii mäl dantke zduthaz iiii skillingar
och iiii mäl dantke

hudeby sokne

Atf iiii mäl dantke zduthaz iiii skillingar
och iiii mäl dantke

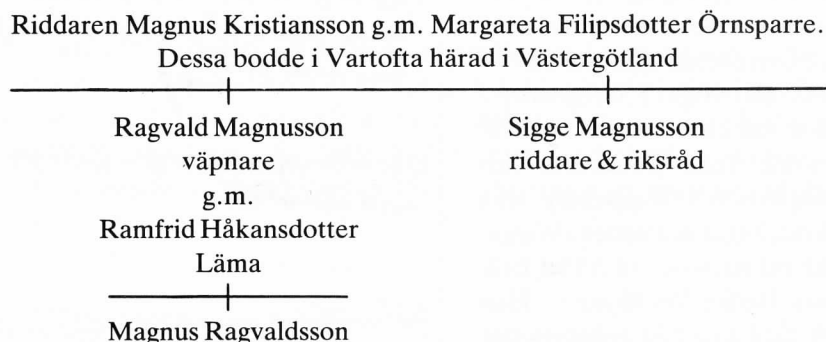
Atf iiii mäl dantke zduthaz iiii skillingar
och iiii mäl dantke

Vistinge (Vistingge)

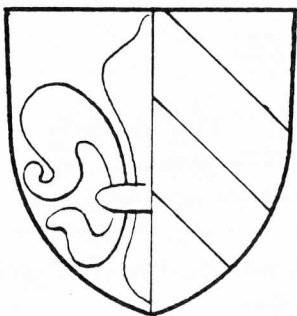
1347 9/12 ägdes Vistinge av väpnaren Ragvald Magnusson i Ängenäs. Han hade ärvt Vistinge efter sin mor Margareta Filipdotter Örnsparre. • 1414 13/10 var Lasse i Vistinge fasteman vid häradstinget. • 1472 13/6 var Magnus i Vistinge fasteman vid ett jordskifte i Skedevi socken. • 1486 4/11 var Magnus i Vistinge fasteman när Gudmund i Tvartorp köpte jord i Risinge och Skedevi socknar. • 1494 14/5 var Olof Bergesson i Vistinge fasteman vid en jordförsäljning i Kvillinge socken.

Ängenäs (Aenghianaes)

1347 ägdes och beboddes Ängenäs av väpnaren Ragvald Magnusson och hans hustru Ramfrid Håkansdotter.

Ramfrid Håkansdotters bror Nils Håkansson var häradshövding i Bråbo härad på 1360-talet. För ytterligare läsning om Ragvald Magnusson i Ängenäs, se I Risinge-bygd 1983.

1364 var Ragvald Magnusson fasteman vid ett jordskifte i Lämmetorp och Kolstad. • 1435 12/11 var Johan Pedersson i Ängenäs fasteman när jord skiftades i Ringtorp och Doverstorp. • 1457 bodde Magnus Röd i Ängenäs. • 1464 20/10 var Magnus Röd i Ängenäs fasteman på häradstinget i Slätamo.

Ragvald Magnussons i Ängenäs Vapensköld.

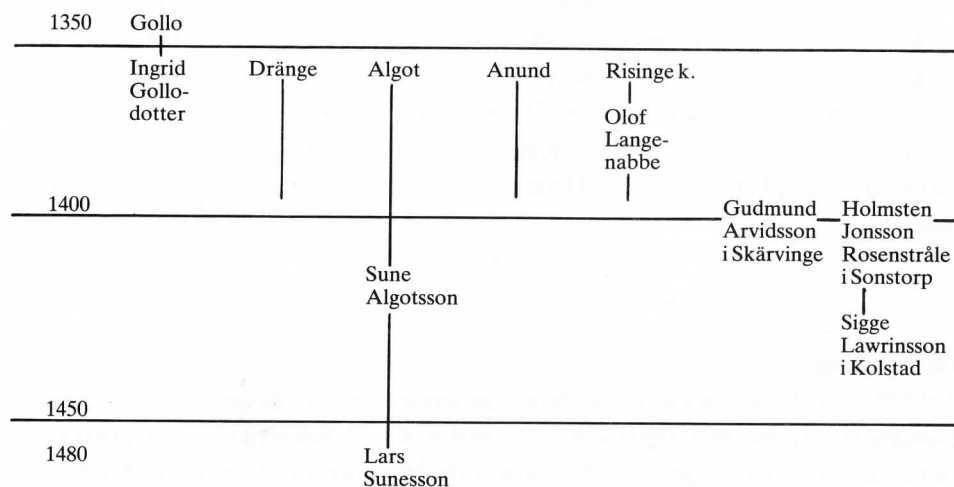
Ölstad (Ølfstad)

1399 14/6 var Hemming och Botvid i Ölstad fastemän vid häradstinget när Peder Algotsson i Össby köpte jord i Gomma. • 1401 25/4 bevittnade Thomas i Ölstad när Folke Nilsson i Häradstorp pantförskrev jord i Kimstads socken till biskop Knut i Linköping. • 1410 13/1 var Thomas i Ölstad nämndeman vid häradstinget i Västra Finspång. • 1414 13/10 var Thomas i Ölstad fasteman vid häradstinget. • 1476 nämndes Ölstad i ett brev daterat i Vadstena, i vilket sammanhang är oklart. • 1515 3/11 satt Sven i Ölstad i nämnden när Bengt Abjörnsson i Händelö köpte jord i Kvillinge socken.

Össby (Østby)

1357 25/3 var Erik och Dränge i Össby vittnen när Inge och hans hustru Ingegerd i Lundby testamenterade jord till Risinge kyrka. • 1358 bekräftades att Ingrid Gollo-dotter ärvt 1/2 attung efter sina föräldrar i Össby värderad till 36 mark. • 1360 25/7 bytte Olof Langenabbe till sig 10 spann i norra Össby utav Risinge kyrka. • 1363 1/7 var Dränge i Össby fasteman när Sigge i Melby köpte jord i Jägestorp, Hällestads socken. • 1382 7/6 bytte Dränge i Össby bort 1/2 attung i norra Össby till Algot i Össby mot 3 spann i södra Össby och 4 mark. Fastemän var då bl a Algot och Anund i Össby och Olof Langenabbe som var jordägare i Össby. • 1382 28/6 skiftade Dränge i Össby sina 1/3 attung i södra Vaglö med Anders i Brestorp som bytte bort 2 spann i Brestorp. Anund och Algot i Össby var bl a fastemän. • 1390 var Algot i Össby fasteman vid ett jordskifte. • 1399 14/6 köpte Peder Algotsson i Össby 4 spann i Gomma utav Inge Fallasson. • 1401 25/4 bevittnade Algot i Össby när Folke Nilsson i Häradstorp pantförskrev jord till biskop Knut i Linköping. • 1416 1/9 erhöll Gudmund Arvidsson i Skärvinge frälsebrev på en gård i Össby utav konung Erik av Pommern. • 1422 17/6 var Sune Algotsson i Össby nämndeman vid lagmanstinget i Slätamo. • 1427 24/5 bytte Sigge Larwinsson i Kolstad till sig en gård i Össby utav väpnaren Holmsten Jonsson Rosenstråle i Sonstorp mot 1 1/2 attung i norra Vaglö. Av brevet frangår att Sigge Lawrinssons måg Nils Pedersson bodde i Össby. • 1436 13/1 var Sune Algotsson i Össby fasteman när Håkan i Melby köpte jord i Lämmetorp. • 1436 5/5 var Magnus Jeppson och Sune Algotsson i Össby nämndemän vid häradstinget i Slätamo. • 1436 14/7 var Sune Algotsson i Össby nämndeman vid häradstinget. • 1464 5/5 var Lars Sunesson i Össby fasteman vid häradstinget i Slätamo. • 1477 31/12 var Lars Sunesson i Össby nämndeman vid lagmanstinget i Ringstad.

Össby tillhörde de största byarna i Risinge socken. Skissen nedan visar de ungefärliga markägarförhållandena under 1300—1400-talen.

Översäter (Øffrasaeter)

1477 31/12 var Sone i Översäter nämndeman vid lagmanstinget i Ringstad. • 1517 pantsatte väpnaren Hans Sonesson i Översäter samma gård till väpnaren och härads-hövdingen Peder Knutsson Soop på Malmö i Kvillinge socken för 15 mark. Över-säter var sätesgård för väpnaren Hans Sonesson. Han hade ärvt gården efter sin far Sone. Översäter var även frälsegård.

Övertorp (Øffwedhatorp)

1457 var Olof i Övertorp fasteman vid ett jordskifte i Kvillinge socken.

De två följande gårds/bynamnen låg i Risinge socken men går inte att geografiskt placera bland dagens gårdsnamn:

(Algutstad)

1357 25/3 var Holsten i Algutstad vittne när Inge och Ingegerd i Lundby testamente-rade jord till Risinge kyrka. • 1390 bytte Olof Håkansson bort 17 spann i Algutstad till prästen Nils i Risinge.

(Kampakøp)

1498 10/11 sålde Truls Bondesson och Olof Johansson bl a torpet Kampakøp till rid-daren och riksrådet Erik Turesson Bielke.

LITTERATURLISTA

Otryckta källor:

- Riksarkivet:
Medeltida pergaments- och pappershandlingar
C40 Jordebok över Gunhild Johansdotter Beses arvegods
- Danmarks Riksarkiv:
Medeltida pappershandlingar
- Stifts- och landsbiblioteket i Linköping:
Medeltida pergamentsbrev
- Finspång bibliotek:
Medeltida pergamentsbrev
- Risinge hembygdsförening:
Handling nr 2131:1—3

Tryckta källor:

- Almqvist, J.E., Frälsegodsen under stormaktstiden
Lagsagor och domsagor. 1954
- Collijn, I., Prosessus seu negocium canonizacionis Katerina de Vastenis.
Diplomatarium Suecanum. 1829—1985
- Eriksson, M., Järnräntor under 1500-talet.
- Fritz, B., Hus, land och län. 1972
- Gillingstam, H., Åtten Sjöblad. 1949
- Hannerberg, D., Svenskt agrarsamhället under 1200 år. 1971
- Linköpings bibliotekets handlingar III—IV. 1941
- Medeltidens ABC. 1985
- Myrdal, J., Medeltidens åkerbruk. 1985
- Nisbeth, Å., Sankta Maria kyrka. (I Risingebygd 1984)
- Nordén, A., Norrköpings medeltid. 1918
- Raneke, J., Svenska medeltidsvapen. 1982
- Sandberg, A., Linköpings stifts kyrkoarkivalier. 1848
- Schück, H., Ecclesia Lincopensis. 1939
- Svenska medeltidsregister. 1937
- Svenska Riksarkivets pergamentsbrev. 1866—1872
- Svenskt Diplomatarium. 1875—1903
- Widelius, K.G., Risingebygd 1950
- Äldre svenska frälseläster. 1957—1965
- Öjring, C., När vikingarna slogs med Ängenäsbonden. (I Risingebygd 1983)

Tidningsartiklar

- Nordén, A., Tingsbröten och Slätmon. (Norrköpings Tidningar 1/2 1936)

Christer Öjring

ENKÄT:

BARN I FINSPÅNG under 1900-talet

"Barn i Finspång under 1900-talet" är arbetsnamnet för ett projekt som barnkulturgruppen inom barnomsorgen arbetat på under 1985 och 1986.

BAKGRUND

Barnens livsvillkor har under 1900-talet genomgått en dramatisk förändring. Orsakerna till förändringarna är flera; familjesituationen, inflyttning från landet, den materiella standarden, olika sociala lagar m m.

Finspång som ort har förändrats. Barnens lekar och inte minst lekplatser har flyttats och ändrats av olika orsaker. Vi söker alla våra rötter. Hur många av oss vet idag **var** våra mor- och farföräldrar lekte och **vad** för lekar de lekte? För att inte tala om **deras** föräldrar.

Barnomsorgen i Finspång är förhållandevis ung, men var låg den första förskolan? Vilka fick vara där? Skrattparken, Axsätersladan, De Wijks-vargarna är mer eller mindre kända platser och begrepp för många idag. VAD leker barn idag? VAR leker barn idag? Det finns en hel del frågetecken att räta ut.

Med detta projekt skulle vi kunna ge barn och vuxna i Finspång idag och framförallt i morgon en grund att stå på samt chansen att låta barnen själva arbeta med sin egen kultur i en kulturverkstad med tillhörande utställningslokal. I kulturverkstaden skulle vi kunna ta emot barn från barnomsorgen och skolan. Vi skulle även kunna ordna studiedagar för barnomsorgen, skolan, landstingspersonal och personal på fritidsgårdar m fl. Vi skulle kunna utveckla samarbete med olika föreningar som kan tillföra barnen s k Finspångskultur t ex Hembygdsföreningen. I utställningslokalen kan vi ha utställningar året om. I huvudsak gjorda av barn i Finspång men även kompletterade med andra utställningar. I samma lokal borde även ett förskolemuseum få plats. Ett förskolemuseum har vi stora chanser att göra mycket komplett då vi fortfarande kan få fram mycket material om vi griper tillfället NU. Eventuellt skulle man kunna slå samman ett förskolemuseum med det redan befintliga skolmuseet som tyvärr lever en undanskymd tillvaro.

För att få material till det fortsatta projektarbetet utformade vi en enkät som vi presenterade på pensionärsmöten. Det är viktigt att så fort som möjligt ta reda på, av både äldre och yngre kommuninvånare var och vad de lekte som barn i Finspång. Därför vill vi ta tillfället i akt och be läsarna av denna skrift att svara på våra enkätfrågor som följer här bredvid. Givetvis är ni välkomna att ta kontakt med oss personligen om ni hellre vill det. Vi är tacksamma för just DITT svar.

1. Vilket år är du född?
2. Var i Finspång bodde du som barn?
3. Var lekte du då (färdigställda lekplatser, egna tillåtna eller förbjudna)?
4. Fanns det "lekrevir" då? — Varför?
5. Vad lekte du då (ge om möjligt en kort beskrivning) ensam, i grupp? Speciella "busstreck"? (hartsfiol, tappad penningpung etc)
6. Var dina föräldrar med och lekte? Fanns det speciella gårdsfester?
7. Gjorde du leksaker själv? Fick du som gåva? Har du kvar någon som du kan visa oss?
8. Vilken skola gick du i? Vad lekte ni där? Fick du arbeta efter skolan?
9. Idag pratas det mycket om mobbing. Förekom det mobbing under din barndomstid?
10. Har du några bilder från din barndom? Lekplatser, lekar, skolor?

Håkan Pergelius

Fiskartorpsvägen 1
612 00 Finspång
Tel. bost. 0122/128 18
arb. 0122/155 48

Conny Tillberg

Osmundsvägen 13
612 00 Finspång
Tel. bost. 0122/187 78
arb. 0122/179 41

Glimtar från min barndoms Torstorp

Jag är ingen byforskare, men Torstorp har ju sett mig födas och sedan har jag bott kvar här i hela mitt liv, så minnena har samlats kvar lite undan för undan. Jag får försöka att ge de upplysningar jag kan om hur Torstorp gestaltade sig i min barndom.

I min barndom var böndernas gårdar inte så mekaniserade som i våra dagar. Deras maskinpark kan man säga var så gott som obefintlig. De fick istället ta fram sina handverktyg och uträtta en stor del med sin egen handkraft. Ja, man kan se än i dag framför sina ögon, hur bönderna och deras drängar och pigor la' sina liar och räfsor på axlarna och gick ut på sina åkrar. Jag kommer också ihåg när ladugårdskarlarna spände hästen för den lilla fjädervagnen morgon och kväll och åkte iväg till någon betesfälla för att mjölka alla korna för hand. Någon mjölkmaskin fanns inte då. Den första mjölkmaskinen kom 1930 till Torstorp. Ja, många sådana här små drömbilder sitter kvar än i dag och det var nog arbetsamma dagar förr, men det såg idylliskt ut.

I Torstorp fanns på den tiden 6 st jordbruksfastigheter och går vi tillbaka i tiden till före 1860-talet så låg alla 6 boningshusen till gårdarna placerade i en klunga i den

Nils-Petter Bengtsson, * 1839, † 1935 ("Nisse-Bengt") utanför Edwards-gården i Torstorp. Taget 1909 på Nisse-Bengts 70-årsdag.

Foto: förmedlat av C. Öjring

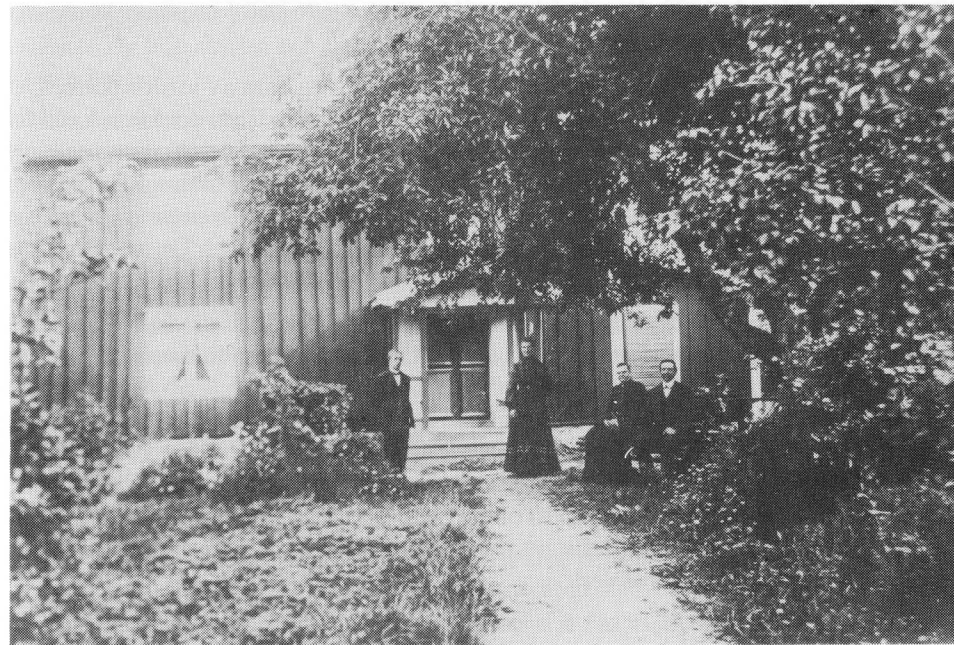
urgamla bondbyn. Men på 1860—1870-talet förrättades det laga skifte i Torstorp och 3 gårdar flyttades ut därifrån och 3 fick bli kvar.

Av de 6 gårdarna kan vi börja med den som utflyttades åt söder. Den benämndes södergård. Den ägdes då av Fiskeby Bolag och arrenderades av Karl Svensson, som tog vid efter sin far Sven Larsson.

Gård nr 2 ligger kvar på sin forna plats, ägare likaledes Fiskeby Bolag och arrendator var Edvard Nilsson. Han tog vid efter Karl August Eklöv och Eklöv tog vid efter sin svärfar Nils Bengtsson, som gick under namnet "Nisse-Bengt". Honom kommer jag väl ihåg som en mycket originell farbror av den gamla stammen.

På 1930-talet slog Fiskeby ihop dessa 2 gårdar och sålde den till en släkting till John Pihl. Men på 40-talet inköpte John Pihl gården och brukade den till något år in på 60-talet, då han sålde gården till Finspångs kommun och därefter har David Torenfält brukat gården.

Den 3:e gården, som också ligger kvar på sin forna plats, var Fiskeby ägare till och som arrendator Gunnar Johansson. Hans mor levde då så det kanske var hans far Lars Magnus Johanssons sterbhus. Men år 1930 inköpte Gunnar Johansson gården

Nils-Magnus-gården i Torstorp före 1917

Foto: förmedlat av C. Öjring

av Fiskeby och brukade den till sin död, därefter dödsboet till omkring 1975, då den såldes till Gunnar Ekstedt, som nu också brukar den. På den gårdens ägor har en del stenyxor hittats.

Den 4:e gården, som också ligger kvar i den gamla byn, var en hemmansägaregård. Nils Magnus Andersson ägde den och attendator var Ernst Palm. Denna gård såldes sedan till Axel Persson år 1930, som också brukade den till år 1970, då den såldes till Finspångs kommun. Därefter har David Torenfält varit arrendator.

Den 5:e gården bleb utskiftad åt norr och går under namnet Gärdet. Det var också en hemmansägaregård med Fredrik Karlsson som arrendator. Fredrik Karlssons son Erik Karlsson blev sedermera, år 1937, ägare till gården och brukade den själv. I slutet av 1950-talet sålde han gården till Oskar Svensson, som brukade den till sin död. Dödsboet sålde gården omkring 1975 till Finspång kommun. Därefter var David Torenfält arrendator.

Den 6:e gården blev utflyttad och hemmansägare där var min far Arvid Svensson och han brukade den själv med sitt tjänstefolk. Han övertog den år 1910 av sin far Sven August Andersson. Gården är utskiftad åt norr och gick under beteckningen Tors-
torps Norrgård 1³. Mangårdsbyggnaden uppfördes av min farfar Sven August Andersson och hans mor, år 1870, de båda flyglarna uppfördes år 1914 av min far, likaså ladugården år 1930. Vi i dödsboet sålde gården 1967 till Finspångs kommun. David Torenfält är arrendator sedan 1944.

I min barndom bestod Torstorps invånare då som nu inte bara av jordbrukare. Det var och är ett bysamhälle också. De hade sitt hus eller stuga, som det mera kallades då och en del hade väldigt stora tomter, som de kunde försörja en ko, höns och gris på. De som hade den förmånen kommer jag väl ihåg, kan här nämna Dahlqvist i Trankärret, Oskar Andersson i Horkemossen, Karl Johan Svensson i Vadtorp, Israelsson, Ernst Rosenqvist, Arvid Eriksson, Karl Holmgren och Gustav Boström som hade 3–4 getter. Många av deras små ladugårdar är kvar än i dag.

Ja, i Torstorp bodde också mycket verksamt folk, hantverksfolk kan man säga. Många yrken var representerade bland dem. Här kan nämnas vid namn de som jag kände väl, såsom Axel Karlsson, Engström, bröderna Johan och Karl-August Karlsson, dessa var snickare, Johan Tidblom hade skradderiverkstad och likaså Henning och Erik Toréus. En smedja fanns, som Gustav Boström drev, vidare murare Emil Johansson och byggmästare Alex Andersson. Bröderna Karl, Albin och Axel Malmqvist var stenhuggare och bröt sten i Torstorp vid den tiden. Det kan nämnas att den vackra röda och grå graniten i det nu rivna gamla bankhuset i Finspång var taget i Torstorp och var ett av deras verk.

Vid den tiden bedrevs det också servicenäringar i Torstorp. Ernst Rosenqvist hade lanthandel och min far Arvid Svensson bedrev vid sidan av lantbruket också slakteri och hade charkuterifabrik och charkuteributik på gården. Han hade också salu-

stånd varje lördag på Finspångs gamla torg och fredagar i Lotorp. Transporterna dit gick givetvis med häst och vagn, som han annars använde i lantbruket. Senare, år 1936, satte han också upp en charkuteriaffär i Finspång och vid hans död, år 1946, övertog undertecknad den.

Jag vill också nämna godtemplarelokalen Vilan, som har funnits sedan 1890-talet. Den utnyttjades även som lokal, förr i tiden, åt många Finspångs-sammanslutningar, för i Finspång var det dåligt med samlingslokaler då. Jag har hört berättats, att där kunde det gå ganska hett till förr. Det kunde bli osämja mellan Finspångs smeder och byarnas bonddrängar.

Jag får här inte glömma skolan i Torstorp. I min barndom var det en 6-årig B-skola med 3 lärare. På den tiden var Torstorp en skolrote, vilket innebar att barn från intilliggande byar gick i skolan där. De kom från Rörstorp, Gullerstorp, Falla, Hemmingstorp, Messelköp, Olstorp och Köpma och barnen på den tiden fick gå till fots den långa vägen. Några bekvämligheter existerade inte då.

Mina lärare var då Emma Lundqvist, Henny Toréus och Knut Åhammar. Av de människor jag nämt vid namn är många döda nu, men lärarinnan fru Toréus, som ännu idag lever och bor i sin rödmålade villa i Torstorp fyller nu i sommar 90 år.

Får sluta med att säga att vi Torstorpsbor har haft den förmånen att bo i en fin idyllisk natur. Förr hade vi den vackra starkt markerade rullstensåsen, att gå på, som sträckte sig från skolan och ned till sjön. Den var en kvarleva sedan istiden, men nu är den borta.

Vi har också berget, Torstorpsberg, ganska högt men besvärligt att gå upp på för att skåda ut över Torstorp och dess nejder. Det säjs att där uppe skall det ha varit fästningar, troligen från dackefejden, och härifrån kanske Guden Tor for fram och slog med sin hammare och skrämde Torstorpsborna förr i tiden. Tor är ju första stavelsen till Torstorp, så byn kanske har fått sitt namn efter Guden Tor.

Vi har också sjön Mäseln. Jag minns när jag som tonåring tog min eka och rodde ut och landade på ön, Killingön kallas den, då såg jag Björnviken och Svartviken tränga in sig på landområdena i söder, och berget i sjön, Fiskmåseberget, med de skrattande måsarna, välvde sig högt över sjöytan. Jag såg den tysta, täta barrskogen vid Olstorps stränder och den vackra lövskogen vid Översätra och Norrängen med Skomakareuden och här och var mellan träden böljade små sädesåkrar fram och på de små slätterna gick korna och betade i lugn och ro. Ja, jag såg alla de vackra vyer som endast Guds fria natur kan bjuda oss.

Men den gamla goda tiden har förändrats i mångt och mycket sedan min barndom i Torstorp. Nutidens moderna aktiviteter har trängt sig in även här. Kanske till det bättre eller sämre. Vem vet. Inte jag.

Torstorp den 12/12 1985
Gunnar Torenfält

Minnesbilder vid Pehr Hörbergs gravsten

Påskliljornas gula prakt lyste emot mej en tidig vårsöndag där jag stod utanför bogårdsmuren som omger Sankta Maria kyrka. Jag gick in på kyrkogården och satte mej på en bänk i solen. Framför den östra dörren i muren, mitt emot tiondeladan från medeltiden står Pehr Hörbergs gravsten. I den är en palett med penslar och namnet Per Hörberg inhuggna.

När jag såg på gravstenen så gick mina tankar tillbaka till en söndag på 1920-talet. Vi var tre ungdomar som brukade ta långa söndagspromenader, helst runt någon av traktens sjöar. Den dagen som jag satt och tänkte på gick vi runt sjön Mäseln. Vi tog vägen förbi Wiggestorp och lokalen "Hvilan". I Thorstorp stannade vi en stund. Där låg slaktare Arvid Svenssons affär och Ernst Rosenqvists lanthandel.

I smeden Boströms smedja var det tyst, ingen rök syntes därifrån på söndagen. Från skräddarmästare Tidbloms öppna fönster tonade sång och orgelspel ut till bygatan. Thorstorpsborna var musikaliska. Bröderna Henning och Ernst Thoréus, även de var skräddare, spelade gärna folklåtar på sina fioler.

Målare Pehr Hörbergs gravsten vid Sankta Maria kyrka

Nisse-Bengt-stugan i Torstorp omkring 1902-03

I den lilla byn fanns många hantverkare. Där bodde en skicklig sömmerska, en kokerska och väverskan Anna Kullander. Hon var änka och försörjde sig och barnen med sin vävnad.

Bagerskan "Limp-Hulda" var välkänd för sina stora och goda limpor som hon sålde på Finspångs torg.

Bonden Fredrik Karlsson kom gående över ladugårdsbacken och Nisse-Bengt satt utanför sin stuga och kisade i solskenet. Borta i skogskanten höjde sig Thorstorps berg över trädtopparna. De äldsta i socknen sa' gärna Thorstorpeborg eller Thorsborg efter Guden Thor.

När vi passerat skolan, där lärarinnan fröken Lundqvist härskade med järnhand, drog vi oss nedåt sjön Mäseln.

Så småningom kom vi fram till den idylliska byn Köpma. Där gick vi in på en skogsväg. Det började regna. Till slut kom vi fram till en bondgård.

En äldre man öppnade för oss, när vi knackade på och frågade efter vägen. Han berättade att vi hade hamnat i Olstorp och att gården kallades "Härrgård". "Jag heter Anders Petter Andersson och min hustru Mathilda. Kom in i stugvärmén, ni är ju genomsura", sa' den vänlige bonden.

Fru Mathilda tände en brasa i den öppna spiseln. Vi fick ta' av oss våra våta ytterkläder och torka dem framför elden. Där inne iorstugan rådde söndagsstillhet. Bakom vita trådgardiner stod fönstren fulla med fuxior, balsaminer och pelagonier, som även kallades Rosenkrans av de gamla i Risinge.

Vid den ena väggen stod en säng högt uppbäddad. På den låg ett hemvävt sängöverkast. En gråspräcklig katt hade kurat ihop sig i en fördjupning på sängen. Gamla allmogeskåp och ett slagbord bidrog till hemtrevnaden.

Bonden berättade för oss om gamla tider och sägner från Olstorp. Det finns ett berg som kallas "Salknappen". I det berget bodde "Salknappegubben" eller "Enekorn", som han också kallades. Om honom finns en del sägner. Han var snäll och givmild mot folket i trakten.

Utanför byn ligger en åker, som kallas "Erkers körgård" (kyrkogård). Åkern ägdes av en man som hette Erker. Han ville bli av med en stor sten som låg på den, så han grävde en grop vid sidan av stenen. När han var nästan färdig, kom stenen på glid och ramlade ner och begravde Erker.

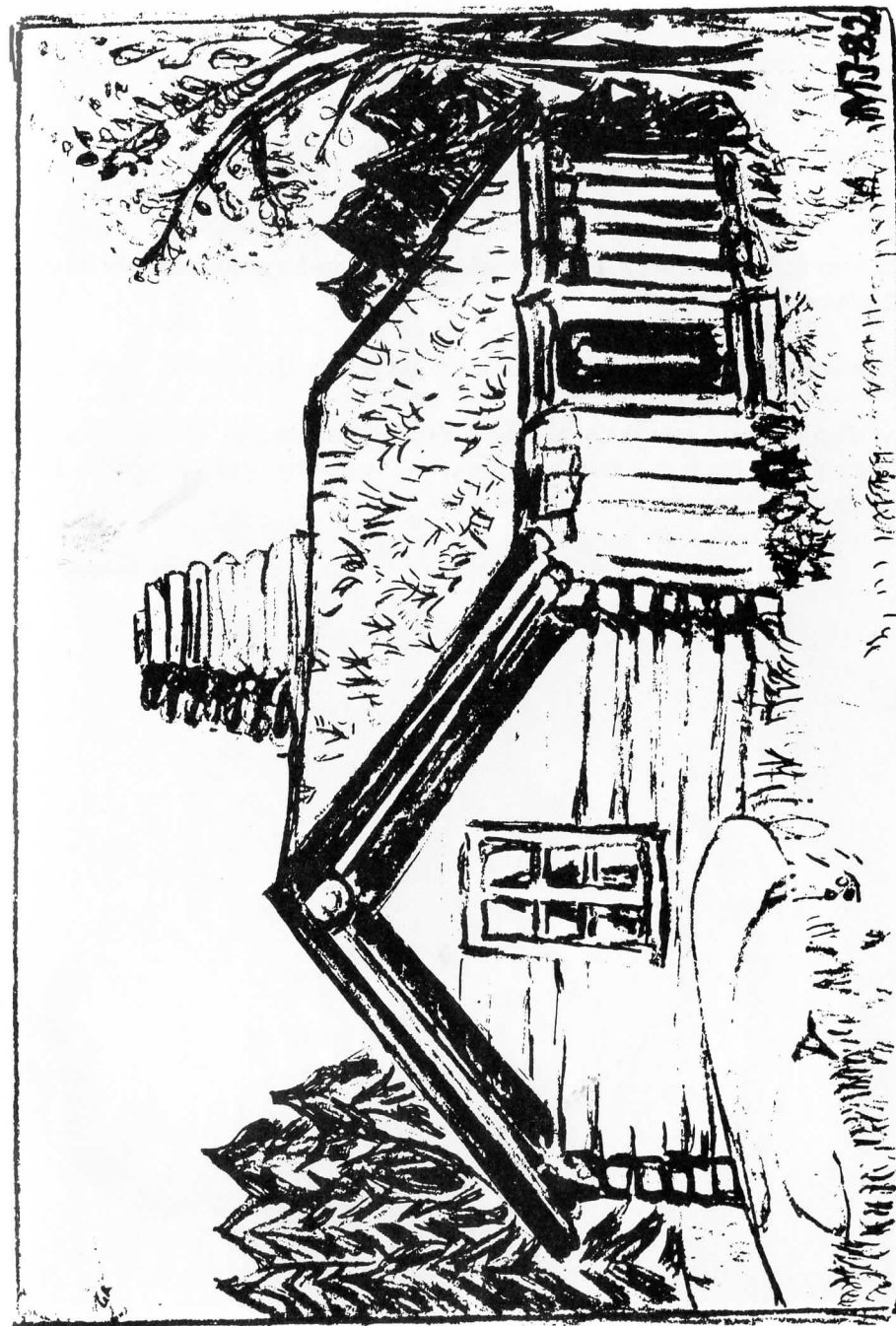
Det var intressant att lyssna till de gamlas sägner från gångna tider.

Bonden talade vidare om att huset som vi hade kommit till hade målaren Pehr Hörberg byggt, när han flyttade till Olstorp omkring 1790. På hyllan ovanför den öppna spiseln stod en del tennstop och tenntallrikar från den tiden.

Vi fick se oss omkring i huset. Där varorstuga och kök samt två kammare. I taket var ringar uppsatta som Hörberg hängde upp julprydnader i. "Här har jag ett självporträtt av Pehr Hörberg" sade bonden med stolthet i rösten.

Hans röst var märklig. Den svängde mellan bas och diskant. Sedermera har jag hört att Anders Petter Andersson oftast kallades "Tvåtoningen".

Fru Mathilda berättade att Hörberg hade stor humor. Arbetet på gården överlät han villigt till sina duktiga söner.

Pehr Hörbergs barnsöms hem i Småland

Till Risinge nya kyrkas altartavla, som är Jesu bergspredikan, hittade Pehr Hörberg motivet när han vandrade mellan Finspång och Olstorp. Det lär vara berget som ligger till vänster vid Mellangrind från Finspång räknat.

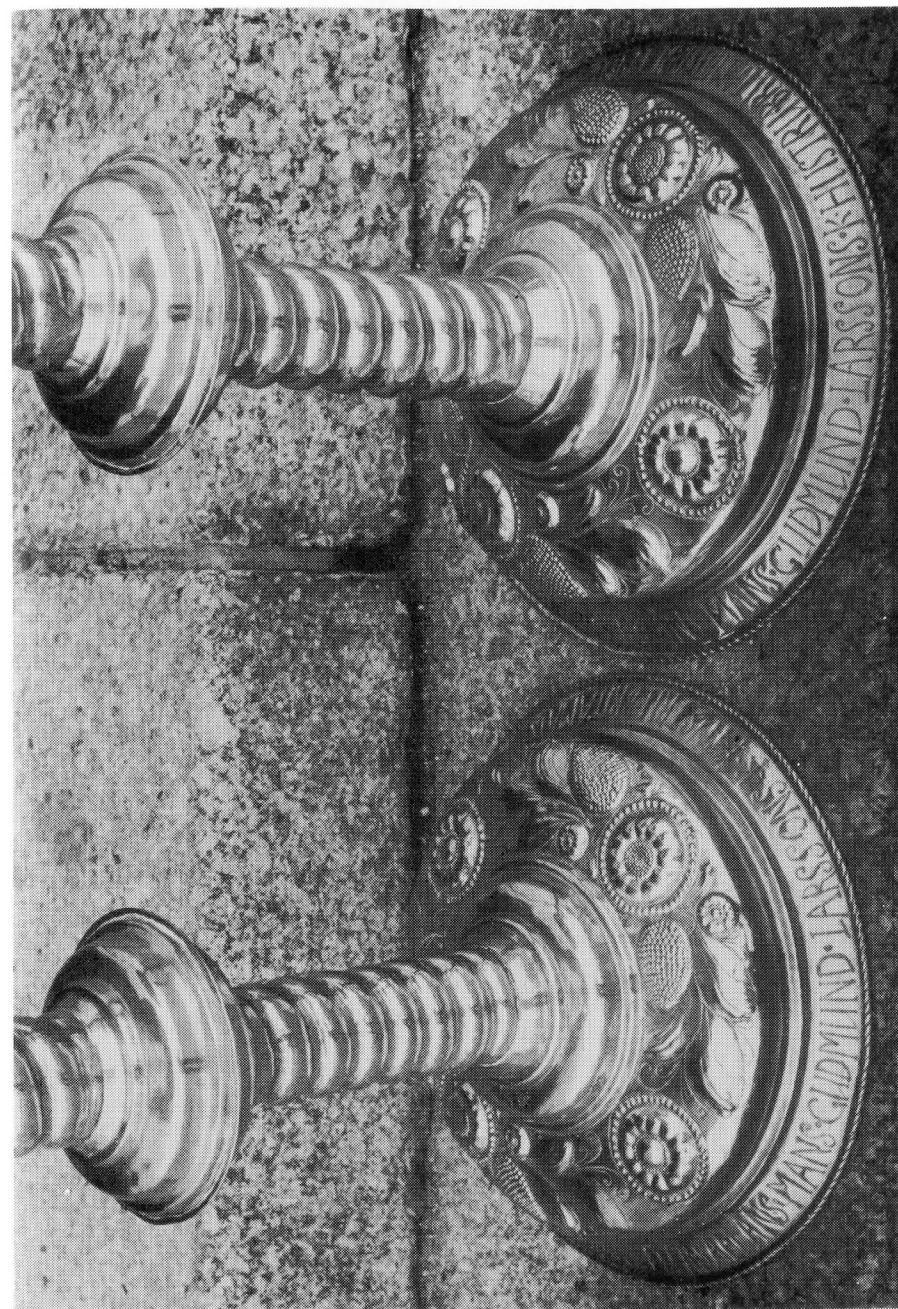
Olstorpsgårdens köpebrev från 1794 skänkte Anders Petter Andersson till Risinge museum.

Våra kläder var torra. Det hade slutat regna. Vi tackade det gamla paret för all vänlighet mot oss.

Vi följde järnvägsspåret hem till Finspång den gången för länge sedan.

Den vänliga omtanke som det gamla paret bemötte oss med då, står så tydligt för mej, när jag sitter här i solen framför den stora stenen som restes till minne av Pehr Hörberg som levde mellan 1746 och 1816.

Märta Johnsson

Mässingsstakarna på altaret i Risinge kyrka är skänkta av "Gudmund Larsson Enkia i Lundby år 1703"

(Se även bild på sid. 11)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

In Memoriam: Karl-Erik Hjertqvist	1
Förord	3
När Risinge hade särskilda "banksöndagar"	4
Länsman Gudmund Larsson — en av Risingebygdens "starka män" under 1600-talet	6
Det medeltida Risinge	12
Barn i Finspång under 1900-talet	34
Glimtar från min barndoms Torstorp	36
Minnesbilder vid Pehr Hörbergs gravsten	40

KAJSAS GÄSTIS

-KLIPPESTORP

Norrköpingsvägen 45
Telefon **134 27**

Vi ombesörjer:

- Förenings-sammankomster
- Minnesstunder
- Smörgåstårter mot beställning
- Sallader
- Fester

☆☆☆☆☆

Välkomna!

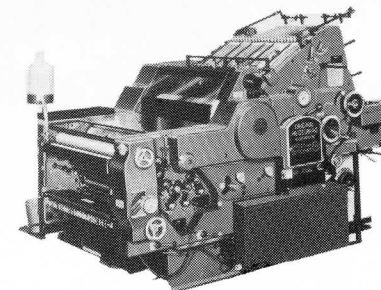
Folkets kärlek min belöning.

Valspråket är Karl XIV Johans. Med Bernadotteska ätten inleddes Sveriges snart 200-åriga fred. Silvermyntfoten räddades. Framtidstron växte.

Myntet är en riksdaler specie (betyder äkta vara) i silver, präglad år 1837. Det året samlade drygt 50 betrodda östgötar ihop 655.000 riksdaler och ÖST-GÖTHA-BANK bildades.

ÖSTGÖTABANKEN
Grundad 1837

TRYCK- baker

126 37
102 60

AB An-Jo-Tryck

Skutbovägen 5 - Box 81 - 612 01 FINSPÅNG

Välkommen in till oss
och titta på alla intressanta böcker

- Böcker att läsa själv och böcker att ge bort i present. Urvalet är stort: romaner, deckare, memoarer, faktaböcker, barnböcker, utländsk litteratur ...

GÖR FYND I VAR ÖSTGÖTAHYLLA

FULLSORTERAD PAPPERSAVDELNING
kontorsmaterial, skriv- och räknemaskiner, kontorsmöbler

HOBBY OCH HEMSLOJDSAVDELNINGAR

FINSPÅNGS BOK & PAPPERSHANDEL AB

Kalkugnsvägen 4 — Tel. 100 48, 109 00